

Технології активізації громади

Методичний посібник

*Рекомендовано Вченою радою
Академії праці та соціальних відносин
(протокол № 4 від 8.12. 2005 р.)*

Київ -2006

Підготовка матеріалів та їх видання здійснене Християнським дитячим фондом у рамках проекту „Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям в громаді” за підтримки Дирекції з питань розвитку та співробітництва Швейцарії.

За загальною редакцією О.В.Безпалько.

Автори-упорядники: О.В.Безпалько, Т.П.Авельцева, Н.В.Мацевко.

Літературний редактор: Н.С.Лісняк

Рецензенти:

І.Д.Зверева – доктор педагогічних наук

Р.Х.Вайнола – кандидат педагогічних наук

В методичному посібнику розкрито основні етапи активізації громади, подано методики визначення та пріоритизації проблем жителів місцевих громад, вміщено інформаційні матеріали з проблеми організації соціальної роботи у територіальній громаді.

Видання розраховане на спеціалістів соціальних служб, органів місцевого самоврядування, представників громадських організацій, фахівців соціальної сфери, студентів вищих навчальних закладів, які опановують спеціальність соціального працівника та соціального педагога.

ЗМІСТ

1. Передмова
2. Методичні матеріали до проведення семінару
3. Додатки
4. Глосарій

ПЕРЕДМОВА

Перспектива соціального розвитку в умовах сьогодення вимагає зосередження уваги на вирішенні проблем щодо забезпечення соціальних гарантій, соціального захисту, створення умов для соціальної адаптації у безпосередньому життєвому полі особистості: в сім'ї, соціальному оточенні, громаді.

Домінантою сучасної соціальної парадигми є інтеграція сил, засобів і можливостей різних державних та неурядових організацій на всіх рівнях, у тому числі у територіальній громаді як локальному рівні соціальної роботи. Базовою складовою соціальної роботи в громаді є активізація членів громади шляхом залучення її представників до визначення проблем та планування змін в інтересах різних груп населення на місцевому рівні.

Досягнення цієї мети можливе за умови виконання низки завдань: розробки та відпрацювання технологій залучення громадськості до участі у вирішенні місцевих проблем; підготовки фахівців соціальної сфери до роботи по активізації громади; визначення механізмів підтримки ініціатив громадськості у територіальних громадах різного типу.

Сучасна практика соціальної роботи на локальному рівні переконливо підтверджує, що одним із критеріїв ефективності соціальної роботи є залучення громадськості, як потужного ресурсу, до вирішення соціальних проблем різних категорій населення.

Зараз фахівці соціальної сфери потребують інноваційних технологій роботи з громадою, зокрема нових форм і методів активізації членів громади, стимулювання їх ініціативності щодо планування та впровадження змін з метою покращання стану справ у територіальній громаді.

Саме зазначені причини спонукали авторів до розробки методичного посібника з активізації громади для фахівців і майбутніх спеціалістів у сфері соціальної роботи з населенням.

Посібник складається з двох частин. Перша частина містить опис інтерактивних вправ, виконання яких надасть можливість учасникам семінару

опанувати методами та прийомами активізації громади. В другій частині вміщено теоретичний матеріал, що допоможе користувачам збагатити свій інформаційний запас новими знаннями про громаду, принципи та етапи її активізації, ініціативні групи та соціальний капітал як ресурс соціальної роботи в громаді.

Автори висловлюють щире подяку тренерам Християнського дитячого фонду Зимівець Наталії та Цюман Тетяні за корисні поради та допомогу під час підготовки і апробації методичного посібника.

Методичні матеріали до проведення семінару

Мета семінару: ознайомити учасників з етапами активізації громади та процедурою оцінки громадою своїх потреб.

Завдання:

- розкрити зміст понять „громада”, „активізація громади”, „технології”;
- проаналізувати принципи та етапи активізації громади;
- обґрунтувати провідну роль участі членів громади в процесі її активізації та формуванні соціального капіталу;
- ознайомити учасників з етапами оцінки громадою своїх потреб;
- опрацювати окремі методи оцінки потреб громади та пріоритизації проблем;
- формувати в учасників навички щодо розробки плану дій по вирішенню проблем громади.

Категорія учасників:

- соціальні працівники, соціальні педагоги, психологи;
- представники органів місцевого самоврядування;
- члени громадських організацій;
- працівники служб у справах дітей.

ДЕНЬ ПЕРШИЙ

СЕСІЯ ПЕРША

Відкриття семінару (15 хв.)

Ведучі вітають учасників, представляють себе, презентують мету, завдання, програму семінару, коментують передумови звернення до даної теми.

Знайомство учасників (30 хв.)

Мета: познайомити учасників, створити атмосферу, що сприятиме ефективному засвоєнню нових знань

Обладнання: плакат із питаннями, які необхідно прокоментувати під час семінару

Хід проведення

1. Ведучий звертає увагу на плакат, на якому записані питання, і пропонує учасникам по черзі коротко відповісти на них:
  - ваше ім'я?
  - де і ким ви працюєте?
  - яким чином ваша робота пов'язана з діяльністю громад?
2. Після цього ведучий проводить обговорення результатів.

? *Запитання для обговорення*

- Як би ви прокоментували підсумки знайомства ?
- Чому саме такі запитання вам були запропоновані?
- Про що свідчать наші повідомлення?
- З якою метою ми проводили цю вправу?

Обговорення основ ефективної роботи на семінарі (визначення правил роботи групи) (15 хв.)

Мета: обговорити основи ефективної роботи учасників на семінарі як важливої умови досягнення поставленої мети

Обладнання: плакат „Правила ефективної роботи”, червоний маркер, скотч.

Хід проведення

Ведучий пропонує учасникам індивідуально сформулювати основи ефективної роботи, які допоможуть забезпечити позитивні результати діяльності групи. При цьому він націлює учасників на те, що пропозиції щодо основ ефективної роботи мають бути сформульовані як норми поведінки, а не як особистісні якості. Учасники подають свої варіанти і коментують їх. Після погодження з усією групою ведучий записує запропоновані формулювання на плакаті.

Плакат із правилами розташовується на видному місці, у разі їх порушення ведучий та учасники апелюють до правил протягом усіх днів роботи.

Визначення очікувань учасників (20 хв.)

Мета: визначити очікування учасників семінару, сформувати у них мотивацію щодо участі в семінарі.

Обладнання: плакат із заголовком „Очікування”, маркер синього або зеленого кольору

Хід проведення

Перший етап: індивідуальна робота (2 хв.).

Ведучий звертається до учасників із пропозицією обдумати, яких трьох результатів вони хотіли б досягти наприкінці семінару, і записати їх у робочих зошитах.

Другий етап: робота в парах (5 хв.).

Далі учасники об'єднуються в пари і визначають три спільних результата, що ґрунтуються на схожості змісту, формулювання.

Третій етап: презентація (10 хв.).

На цьому етапі представники від кожної пари по черзі називають, які саме результати від участі в семінарі вони очікують отримати, а ведучий коротко записує їх на плакаті з назвою „Очікування”.

Четвертий етап: обговорення результатів (3 хв.).

? Запитання для обговорення

- Які прагнення та побажання відображені в наших очікуваннях?
- Чому було запропоновано сформулювати очікування як бажані результати роботи на семінарі?
- З якою метою ми проводили цю вправу?

Практичне заняття з визначення базових понять (45 хв.)

Мета: визначити сутність понять „грумада”, „технологія, „активізація громади”

Обладнання: невеликі аркуші із написами понять, аркуші фліпчарту, папір формату А-4, маркери, скотч, плівки з інформацією, кодоскоп.

Хід проведення

Перший етап: індивідуальна робота над визначенням базових понять теми (5 хв.).

Перед початком роботи ведучий роздає всім учасникам невеликий аркуш, на якому написано одне з трьох понять: „грумада”, „технологія”, „активізація громади”. Протягом 5 хвилин кожному учаснику пропонується дати визначення поняття, зафіксованого у нього на аркуші.

Другий етап: робота в малих групах (15 хв.).

Ведучий об'єднує учасників у три групи (за написами на аркушах). Кожній групі пропонується сформулювати визначення поняття, за яким вони об'єдналися, враховуючи індивідуальні напрацювання та думки усіх учасників, а потім на аркуші фліпчарту намалювати малюнок або схему, які б ілюстрували дане визначення.

Третій етап: презентація результатів роботи груп, їх обговорення (10 хв.).

Проводиться презентація результатів роботи груп, їх обговорення, надається інформація та коментар ведучого щодо змісту базових понять теми, запропонованих науковцями в сфері соціальної роботи (25 хв.)

Презентація напрацювань груп та інформація ведучого проходять по чергово. Спочатку представляє свої напрацювання група, яка працювала над визначенням поняття” громада”, коментар ведучого. Потім представляє свої напрацювання група, яка працювала над визначенням поняття” активізація громади”, коментар ведучого. Останнім презентує свою роботу група, яка давала визначення поняття „технологія”.

До уваги ведучого!

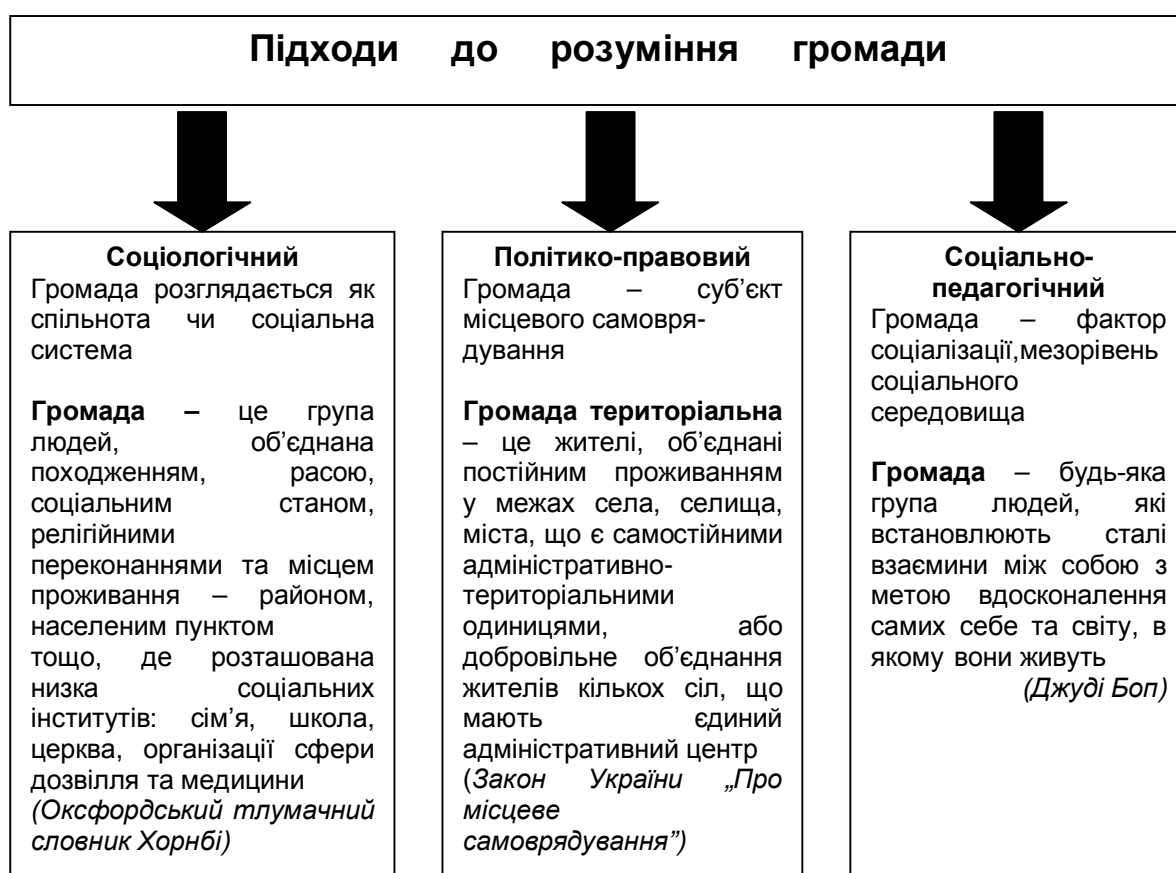
Коли ведучий подає учасникам наукове визначення поняття „технології” варто звернути увагу присутніх на те, що технології активізації громади відносять до групи соціальних технологій.

До уваги ведучого!

Визначення понять доцільно подати на кодоплівці з наступним їх коментарем.

Поняття „грумада” є досить неоднозначним. І визначити його якоюсь однією лаконічною формулою просто неможливо. Це своєрідна соціологічна конструкція, яка має різні форми, розміри, місцезнаходження, по-особливому структурована.

Базові компоненти громади	Приклади
Спільні ознаки	<ul style="list-style-type: none"> ▪ територія ▪ інтереси ▪ віросповідання ▪ цінності ▪ етнічне походження
Мережа взаємовідносин	<p>Члени громади взаємодіють між собою на різних рівнях:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ політичному ▪ професійному ▪ побутовому ▪ дозвільневому
Спільність дій	<p>Люди усвідомлюють потреби і проблеми своєї громади та об'єднують свої зусилля для їх задоволення та вирішення</p>

Активізація громади – процес залучення громадян до прийняття рішень щодо вирішення проблем громади, який сприяє формуванню свідомості та відповідальності громадян

Технологія – послідовність дій, яка дозволяє отримати раціональний результат у конкретній ситуації

Соціальна технологія – комплекс методично описаних і практично впроваджених дій і/або процедур, що сполучені чи об'єднані в певній послідовності і дають результат у соціальній сфері, який можна виміряти чи відчути

 До уваги ведучого!

Для підготовки більш ґрунтовного інформаційного повідомлення тренер може використати матеріали з Дод. 1.

? *Запитання для обговорення*

- Який існує зв'язок між поняттями „робота у громаді” та „активізація громади”?
- Що вам удалося з'ясувати у процесі роботи над визначеннями?

СЕСІЯ ДРУГА

Практичне заняття „Принципи та етапи процесу активізації громади” (60 хв.)

Мета: поінформувати учасників про принципи та етапи процесу активізації громади, обговорити їх значення для розвитку громади

Обладнання: папір формату А-3, маркери, роздавальний матеріал „Принципи активізації громади” (додаток 2), „Процес активізації громади” (додаток 3).

Хід проведення

Перший етап: повідомлення ведучого про принципи та етапи процесу активізації громади (додаток 2) (7 хв.).

Другий етап: обговорення принципів активізації громади (15 хв.).

Ведучий об'єднує учасників у шість груп. Кожна група „отримує” один із шести принципів активізації громади та аркуш паперу формату А-3 .Протягом десяти хвилин учасникам потрібно заповнити таблицю, подану нижче.

Назва принципу	
Що означає даний принцип?	Яким чином даний принцип впливає на активізацію громади?

Потім групи по черзі презентують свої напрацювання.

Третій етап: інформаційне повідомлення ведучого про етапи процесу активізації громади (додаток 3) (5 хв.).

 До уваги ведучого!

Наприкінці повідомлення ведучий має наголосити на тому, що активізація громади дозволяє групам людей будь-якого віку, що володіють різним досвідом і мають різний соціальний статус, досягати спільної мети.

Четвертий етап: робота в чотирьох малих групах (5 хв.).

Ведучий об'єднує учасників у чотири малі групи і формулює завдання: спираючись на визначення поняття „активізація громади”, учасники першої та третьої груп відповідають на запитання: „В чому переваги активізації громади?”, а учасники другої та четвертої – на запитання: „Які умови необхідні для активізації громади?”

Всі аргументи учасники коротко записують на папері.

П'ятий етап: презентація результатів (15 хв.).

Групи презентують результати в такій послідовності: спочатку перша і третя групи, а потім друга і четверта.

 До уваги ведучого!

При обговоренні результатів можна використати наступні матеріали.

Чому активізація громади є важливою?

- спостерігається згуртованість громади;
- формується відповідальність громади за те, що в ній відбувається;
- визначаються актуальні потреби громади;
- контроль за витрачанням коштів здійснює громада;
- формуються демократичні традиції.

Умови, які необхідні для активізації громади:

- наявність інформація;
- демократичні умови;
- мотивація громадян, готовність до змін;
- наявність загальної мети;
- наявність ініціативної групи;
- активна участь громадян;
- правове забезпечення участі громадян.

? *Запитання для обговорення*

- Яку роль відіграють принципи у створенні та розвитку громади?
- На що спрямована, активізація громади?
- Чому сприяє цей процес?

Моделююча гра „Трикутник” (10 хв.)

Мета: показати гравцям важливість участі членів громади у вирішенні спільної проблеми, звернути їх увагу на те, що кожна людина є важливою в процесі розвитку громади.

Хід проведення

Для гри потрібен простір. Учасники розходяться в радіусі 5-10 м і стають так, як їм зручно. Кожен з учасників обирає собі двох осіб, яких він не знає і хоче познайомитись, і з якими він буде утворювати правильний трикутник. Після того як ведучий каже: „рухаємось”, кожен з учасників намагається створити правильний трикутник з гравцями, яких він обрав.

Пам’ятайте! Не треба бігти і хапати людей за руки, а треба діяти так, аби двоє інших гравців не здогадалися, що ви обрали саме їх. Коли учасники перестають рухатись (тобто трикутники уже створені), або ж ведучий каже

„Стоп”, усі зупиняються, а ведучий бере одного гравця за руку і переводить його на інше місце. Потім каже: „Рухаємось” – і всі знову починають утворювати трикутники.

? Запитання для обговорення

- Які ваші враження і відчуття після проведення гри?
- Чому рухалися інші учасники, коли одного з гравців попросили почати рухатися?
- Що нагадує вам ця моделююча гра в контексті активізації громади?
- Яких висновків ви дійшли після цієї гри?
- Як її можна використати у роботі з громадою?

Евристична бесіда „Чому участь є такою важливою” (40 хв.)

Обладнання: роздавальний матеріал „Чому участь є такою важливою?” (додаток 4).

Хід проведення

Перший етап: ознайомлення з методом евристичної бесіди (5 хв.).

На початку ведучий інформує учасників про походження назви „евристична бесіда”, дає тлумачення поняття „еврика”, „евристичний”.

ЕВРИКА* (від грец. – „я знайшов”)

1. Вигук, який приписують грецькому вченому Архімеду, коли він відкрив основний закон гідростатики (закон Архімеда).
2. Вигук радості з приводу вдалого розв’язання задачі, виникнення ідеї, нової думки.

---

* Словник іншомовних слів. – К., 1974 . – С. 231.

ЕВРИСТИКА (від грец. – знаходити)

1. В античній філософії – сукупність прийомів навчання за допомогою навідних запитань, теорія такої методики.
2. Наука, що вивчає творчу діяльність.

Другий етап: мозковий штурм „Участь – це...” (3 хв.).

Третій етап: робота з текстом (25 хв.).

Ведучий пропонує учасникам ознайомитися зі змістом тексту „Чому участь є такою важливою?” (додаток 4), а потім у групах обговорити відповіді на запитання:

- Чому участь є важливою для процесу активізації громади?
- В яких принципах активізації громади відображено участь?
- Хто і що підтримує участь на різних рівнях (від пасивної участі до самообілізації) ?
- Які існують перешкоди до участі громадян?

Четвертий етап: загальне обговорення в колі (7 хв.).

? Запитання для обговорення

- Яку нову інформацію ви отримали в процесі роботи?
- Які висновки можна зробити на основі цієї інформації?

СЕСІЯ ТРЕТЯ

Моделююча гра „Літаючий килимок”(20 хв.)

Мета: показати яким чином створюються ініціативні групи при вирішенні проблеми.

Хід проведення

Для гри потрібно мати клапоть тканини 50x50 см. Учасників розподіляють по групах. Кожна група отримує клапоть тканини – це є літаючі килимки – кладе свій килимок на підлогу і стає на нього. Для того аби килимок почав літати, треба сказати магичні слова, які написані на його зворотній стороні. Завдання групи, не сходячи з килимка, перевернути його, аби прочитати інструкцію з використання. По завершенні ведучий проводить обговорення.

? Запитання для обговорення

- Які ваші враження від участі у даній грі?
- Чи справилися ви з завданням? Чому?
- Як діяла ваша група?
- Які етапи вирішення проблеми ви пройшли під час виконання завдання?
- Які асоціації можна провести між тим, що відбувалося під час моделюючої гри, і життям у громаді?
- Які висновки ви для себе зробили?

Інформаційне повідомлення „Ініціативні групи та соціальний капітал” (30 хв.)

На початку повідомлення ведучий звертає увагу на те, що інформацію про ініціативні групи доцільно розглянути в контексті **соціальної роботи в громаді** практиків соціальної сфери, діяльність яких націлена на розвиток місцевих громад:

Робота в громаді – це процес набуття, як колективного, так і індивідуального досвіду. Це робота з членами громади, які перебувають у невідповідному становищі, задля колективного з’ясування їх потреб і прав, визначення та досягнення цілей демократичним шляхом.

Мета роботи практиків соціальної сфери, діяльність яких націлена на розвиток місцевих громад, полягає в тому, щоб перетворити населення з **об'єкта** розвитку території на його **суб'єкт**.

Коли ми говоримо про роботу фахівців такого роду, маємо на увазі два результати:

1-й – розвиток місцевих організацій;

2-й – вирішення місцевих проблем.

Як правило даний спеціаліст розв'язує і перше, і друге завдання, але залежно від того, який результат для нього є **основним**, інший стає просто **засобом** його досягнення. Наприклад, щоб вирішити проблему дозвілля підлітків, він має створити організацію батьків.

Якщо ж його мета – створити міцну організацію, спроможну вирішувати відповідні проблеми, то здійснити це можливо через розв'язання проблеми змістовного дозвілля підлітків.

Діяльність такого спеціаліста представляє собою також процес, в якому виділяють декілька етапів:

- етап входження в середовище;
- етап вивчення території;
- етап виявлення проблем і визначення своєї ролі в їх вирішенні;
- етап встановлення контакту з місцевими жителями та **створення ініціативних груп**.

На останньому етапі спеціаліст систематизує свої знання про територію, її жителів, виявляє необхідних людей (майбутніх членів ініціативної групи), формулює аргументи, які допомагають йому переконати місцевих жителів у важливості співпраці. Тобто, намагаючись виявити людей, які стануть членами ініціативної групи, він одночасно намагається ініціювати їх бажання шукати шляхи вирішення існуючих проблем.

Починаючи з моменту виникнення **ініціативні групи** проходять чотири етапи свого розвитку.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІНІЦІАТИВНИХ ГРУП

Що відбувається	Результат
I. Формування ініціативної групи	Довірливі стосунки
II. Дії та стосунки (обговорюються потреби, які об'єднали громаду; здійснюються перші заходи) <i>Перш ніж працювати, групу треба сформувати</i>	Розвиток та укріплення стосунків між членами групи
III. Ініціативна група починає звертати увагу на потреби всієї громади. Її дії виходять за межі ініціативної групи. Зростає кількість прихильників, здійснюється спільне планування з іншими представниками громади	Формуються нові ініціативні групи
IV. Діяльність націлена на зміну умов життя в громаді. Ініціативна група здійснює планування змін	Створюється організація

Ініціативна група – це не просто громадська комісія, створена для розв'язання певної проблеми, що стосується всієї громади. Ініціативна група насправді складається з членів громади та професіоналів, що їх підтримують, і вони вирішують проблеми, які стосуються всіх. Ключем до ефективного розвитку ініціативної групи є погляд на неї як на своєрідну міні-громаду. Створення ініціативної групи є, по суті, процесом за участю зацікавлених осіб. Кожна ініціативна група обирає для себе певні проблеми, аби стати ініціатором

та учасником активних змін у громаді. У межах територіальної громади залежно від її чисельності може бути від однієї до десятків ініціативних груп.

Одним із важливих завдань ініціативної групи є не тільки вирішення місцевих проблем, й зростання *соціального капіталу*, який визначається як потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що формується в міжособистісному просторі. Соціальний капітал за своєю суттю охоплює сукупність недержавних та некомерційних суб'єктів соціального життя, мережу їх взаємозв'язків, цінності та норми, яких вони дотримуються, а також різні види діяльності, здійснювані ними з власної ініціативи в рамках сформованої мережі зв'язків і з дотриманням усталеної системи цінностей і норм.

Американський соціолог Р. Патнем зазначає, що під соціальним капіталом слід також розуміти мережу взаєностосунків між людьми, рівень розвитку „звичаєвого права”, рівень довіри в суспільстві, тобто все те, що дозволяє діяти спільно та більш ефективно, досягаючи намічених цілей.

До уваги ведучого!

Для більш розширеного інформаційного повідомлення ведучий може використати матеріали з Дод. 5.

Підведення підсумків роботи першого дня (15 хв.).

Ведучий звертає увагу на плакат, на якому записані незакінчені речення, і пропонує учасникам доповнити їх:

Сьогодні я навчилась (навчився) ...

Я дізналась (дізнався) про...

Я знайшла (знайшов) підтвердження тому, що...

Була здивована (здивований) тим, що...

Була розчарована (розчарований) тим, що...

Найбільш корисним для мене було...

ДЕНЬ ДРУГИЙ

СЕСІЯ ПЕРША

Рефлексія (30 хв.)

Перший етап (7 хв.): ведучий пропонує учасникам назвати своє ім'я і додати слово, яке починається на ту ж саму букву, що і його власне ім'я та означає поняття (предмет, процес, особисту якість), яке сприяє активізації громади.

Другий етап: робота в трьох малих групах (15 хв.).

Кожна група відновлює в пам'яті одну з сесій (що відбувалося під час даної сесії, яка головна ідея цього виду роботи) та обговорює питання – очікування від роботи другого дня.

Третій етап: короткі презентації (8 хв.).

Кожна група презентує свої напрацювання за такою схемою: які поняття були визначені, які події відбувалися та які нові ідеї виникали?

Практичне заняття „Підходи до визначення потреб та проблем громади” (75 хв.)

Мета: ознайомити учасників із існуючими підходами до визначення потреб громади, сформулювати переваги кожного із запропонованих підходів.

Обладнання: аркуші фліпчарту, маркери, скотч.

Хід проведення

До уваги ведучого!

Перед інформаційним повідомленням доцільно пригадати з учасниками етапи активізації громади, звернути увагу присутніх на те, що перший етап активізації – це аналіз ситуації, і на ньому визначаються потреби та проблеми громади.

Перший етап: інформаційне повідомлення ведучого (15 хв.).

Домінантою соціальної роботи у громаді, за словами канадських спеціалістів з розвитку громади Мішеля та Джуді Боп, є, в першу чергу, визначення потреб і проблем громади. Спочатку з'ясуємо, у чому ж відмінність між поняттями „потреба” та „проблема”?

Потреба – це стан живого організму людської особистості, соціальної групи або суспільства в цілому, що відображає необхідність у будь-чому, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності, і є рушійною силою активності.

Проблема – це питання, що має найважливіше життєве значення, потребує якнайшвидшого розв'язання, і досить часто, виникає тоді, коли потреби людей не задовольняються.

У практиці соціальної роботи виокремлюють два підходи до визначення потреб і проблем громади.

Перший підхід полягає у тому, що процес визначення потреб громади здійснюється зовнішнім експертом. *Другий підхід* вказує на те, що основними суб'єктами визначення потреб і проблем громади є сама громада. У процесі визначення потреб і проблем громади зовнішній експерт-професіонал може вивчити думку членів громади шляхом опитування, спостереження чи обстеження, проаналізувати отриману інформацію і визначити на основі цього основні, на його думку, потреби і проблеми, що існують у громаді. Після цього він приймає рішення про надання певних послуг для задоволення існуючих потреб і розв'язання виниклих проблем, враховуючи, насамперед, можливості організації, яку він представляє, та наявні ресурси. При цьому, думка членів

громади про необхідність тих чи інших послуг до уваги практично не береться. Безумовно, такі послуги є дуже важливими для благополуччя членів громади, але не всі можуть задовольнити потреби більшості її членів, до того ж, не завжди ці послуги спрямовані на вирішення першочергових для громади проблем.

Другий підхід вказує на те, що основним суб'єктом визначення потреб і проблем громади є сама громада. Особливість підходу, що передбачає активну участь членів громади, полягає в тому, що самі пересічні люди визначають власні потреби, аналізують їх, визначають шляхи вирішення і працюють, щоб їх реалізувати. Звичайно, вони можуть отримувати допомогу та підтримку фахівців соціальної сфери, але самі члени громади, а не фахівці, контролюють процес визначення та вирішення певної проблеми.

До уваги ведучого!

Для ефективного сприйняття учасниками повідомлення про два підхода щодо визначення потреб і проблем громади інформацію варто подати у вигляді таблиці.

	Перший підхід	Другий підхід
<i>Суб'єкти, які визначають проблему</i>	Зовнішній експерт (уряд, державні та громадські організації, спеціалісти)	Члени громади
<i>Роль професійних працівників</i>	Основна	Допоміжна
<i>Активність членів громади</i>	Низька	Висока
<i>Інструменти збору інформації</i>	Спостереження, інтерв'ю, анкетування, аналіз документів	Спостереження, інтерв'ю, анкетування, аналіз документів + інтерактивні методи роботи

Визначення проблемно-потребового поля членів громади найчастіше проводять за допомогою таких соціологічних методів, як спостереження, інтерв'ю, анкетування, аналіз документів тощо. Т. Семигіна пропонує наступну

класифікацію діагностичного інструментарію для визначення потреб і проблем у громаді.

Методи	Характеристика	Переваги	Недоліки
Опитування всіх членів громади	Інтерв'ю з членами громади	Дає широкий погляд на існуючі потреби і проблеми	Вимагає багато часу і витрат
Опитування надавачів послуг	Інтерв'ю з обраною групою	Інформація отримана безпосередньо від членів цільової групи	Можливі труднощі з визначенням місця перебування членів цільової групи. Вимагає часу і коштів
Опитування ключових осіб	Інтерв'ю з обізнаними впливовими членами громади	Ознайомлюватися з поглядами лідерів громади	Лідери можуть представляти думку впливової структури, але не членів цільової групи
Аналіз соціальних індикаторів (показників)	Аналіз таких даних, як вік, зайнятість, рівень доходів членів громади тощо	Дані є доступними й надають інформацію про соціально-демографічний стан членів громади	Показники не є деталізованими
Аналіз документів	Перегляд адміністративних документів	Надають інформацію щодо основних проблем і турбот членів громад	Можуть бути суб'єктивними та важко доступними
Аналіз інформації від інших організацій	Аналіз даних і документів державних та інших місцевих організацій	Можуть надати нову інформацію, яку важко отримати з інших джерел	Не завжди є доступним

 До уваги ведучого!

Як приклад опитування всіх членів громади можна використати зразок опитувальника, що розробили тренери Християнського дитячого фонду та члени ініціативної групи м. Сарни (додаток 6).

Другий етап: робота в малих групах (15 хв.).

Ведучий об'єднує учасників у чотири групи і пропонує наступне завдання: першій і третій групам потрібно визначити переваги здійснення оцінки потреб і проблем громади зовнішнім експертом; другій і четвертій - переваги оцінки потреб і проблем самою громадою.

Третій етап: керована дискусія (30 хв.).

Ведучий пропонує об'єднатися групам, які виконували однакові завдання. Після цього „групи-суперники” розташовуються одна навпроти одної. Подальша процедура полягає у тому, що одна із груп називає аргумент, який підтверджує переваги використання певного підходу, а інша група відповідає їм контраргументом на користь іншого способу визначення потреб громади.

До уваги ведучого!

- Слідкуйте за процедурою дискусії і керуйтеся під час її проведення правилами роботи групи.
- Стежте за тим, щоб аргументи не повторювалися і учасники давали чіткі коментарі.
- При проведенні дискусії дотримуйтеся регламенту.

Четвертий етап: обговорення результатів роботи у великому колі (15 хв.).

Запитання для обговорення

- Який із запропонованих підходів, на вашу думку, можна вважати більш ефективним і чому?
- Яка роль спеціаліста у процесі оцінки потреб спільноти?
- Які висновки можна зробити після проведеної роботи?

До уваги ведучого!

Варто звернути увагу учасників на те, що універсальна модель роботи в громаді має базуватися на поєднанні окремих елементів обох підходів.

СЕСІЯ ДРУГА

Інформаційне повідомлення „Оцінка потреб громади, як технологічний процес (30 хв.)

Обладнання: роздавальний матеріал „Фази проведення оцінки громадою своїх потреб” (додаток 7).

Ведучій звертає увагу на визначення поняття „оцінка громадою своїх потреб” та пояснює фази проведення оцінки громадою своїх потреб.

Оцінка громадою своїх потреб (ОГП) – це група методів і підходів, що дозволяють людям визначати проблеми громади, аналізувати їх та приймати рішення, які впливають на їх життя в громаді.

Фази проведення оцінки громадою своїх потреб (ОГП)

Фаза 1 Кроки	Фаза 2 Кроки	Фаза 3 Кроки	Фаза 4 Кроки	Фаза 5 Кроки	Фаза 6 Кроки	Фаза 7 Кроки
<ul style="list-style-type: none"> □ Навчання методам ОГП 	<ul style="list-style-type: none"> □ Визначення очікуваного результату від ОГП □ Визначення меж громади 	<ul style="list-style-type: none"> □ Зустрічі з владою і активістами громад □ Інформування населення про ОГП 	<ul style="list-style-type: none"> □ Визначення інформації, необхідної для ОГП □ Визначення потенційних учасників ОГП □ Визначення необхідних ресурсів □ Розподіл ролей і груп при проведенні ОГП 	<ul style="list-style-type: none"> □ Проведення ОГП у групах, сформованих з представників місцевих громад □ Огляд і узагальнення можливих вторинних джерел інформації □ Систематизація результатів □ Пріоритизація проблем на зборах представників місцевих громад 	<ul style="list-style-type: none"> □ Формування ініціативних груп з розробки та подальшого виконання планів по рішенню проблем місцевого співтовариства 	<ul style="list-style-type: none"> □ Інформування населення через ЗМІ, зустрічі/зібрання

Фаза 1 Результати	Фаза 2 Результати	Фаза 3 Результати	Фаза 4 Результати	Фаза 5 Результати	Фаза 6 Результати	Фаза 7 Результати
Сформовано групу зацікавлених людей, знайомих із методами ОГП	Визначено мету ОГП	Отримано згоду місцевих властей на проведення ОГП у місті/поселенні. Населення знає про майбутню ОГП	Сплановано процес ОГП і створено всі необхідні умови для проведення ОГП	Виявлені та визначені проблеми за пріоритетністю	Сформовані ініціативні групи	Представники місцевої громади поінформовані про результати ОГП

До уваги ведучого!

Враховуючи зміст другої фази ОГП, необхідно визначити тип громади для опрацювання методів ОГП. Оскільки переважна більшість учасників є практиками соціальної сфери, працювати над оволодінням методами ОГП учасники можуть як професійна громада соціальних працівників.

Метод ОГП „Лінії часу”(60 хв.)

Мета: навчити учасників аналізувати зміни та значимі події, які відбулися за певний період часу в громаді, та їх вплив на благополуччя людей.

Обладнання: картки, ножиці, маркери.

Хід проведення

Перший етап (3хв.).

Ведучий малює на папері пряму горизонтальну лінію, яка відобразить певний період часу, і відмічає на ній роки.

1995   1996   1997   1998   1999   2000   2001   2002   2003   2004   2005

Другий етап (7 хв.).

Кожний учасник отримує 10 карток (аркуш А-5). Усім пропонується пригадати і записати на окремій картці одну подію, яка певним чином (позитивно чи негативно) вплинула на розвиток соціальної роботи в Україні.

Третій етап (15 хв.).

Ведучий об'єднує учасників у чотири групи. Протягом 15 хв. кожна група обговорює та фіксує на невеликих картках (одна подія – одна картка) події, які

певним чином (позитивно чи негативно) вплинули на розвиток соціальної роботи в Україні.

Четвертий етап (15 хв.).

Ведучий пропонує групам по черзі зачитувати події, якими був знаменний конкретний рік, з коротким коментарем. Учасники розміщують картки вздовж лінії в хронологічному порядку (рік за роком), при цьому картки з подіями, що вплинули позитивно, розташовуються над лінією, а картки з подіями, які негативно позначилися на розвиткові соціальної роботи, відповідно, під лінією. Якщо події, зафіксовані на картці збігаються, картки кладуть одна на одну.

Четвертий етап: обговорення отриманих результатів у загальному колі (20 хв.)

- Що з того, що відбулося і мало певні наслідки, вам би хотілося змінити на краще?
- Які проблеми в соціальній роботі ми можемо визначити на основі ваших напрацювань ?

Другий ведучий час обговорення фіксує проблеми, які називає група на аркуші формату А-1.

? Запитання для обговорення

- Яка мета даного методу ?
- Які труднощі можуть виникнути у процесі використання даного методу?
- Яким чином можна сформулювати завдання (запитання), використовуючи даний метод для членів конкретної громади (наприклад, територіальної, громади батьків, молоді тощо)?

➔ До уваги ведучого!

Якщо учасникам важко представити формулювання запитання, необхідно запропонувати їм декілька варіантів. При цьому слід звертати увагу на те, щоб запитання були чіткими і стосувалися конкретної громади. Наприклад:

- *Що відбулося в нашій громаді за останні 10 років?*
- *Які події, зміни у житті громади вплинули на поведінку підростаючого покоління?*
- *Що було зроблено силами громади за 10 останніх років для благополуччя людей з функціональними обмеженнями?*

До уваги ведучого!

Даний метод носить ретроспективний характер і використовується переважно для аналізу ситуації, обговорення подій з огляду на їх позитивний чи негативний вплив на життя спільноти. У процесі використання даного методу вже можуть бути окреслені деякі проблеми, що існують у громаді.

СЕСІЯ ТРЕТЯ

Метод ОГП „Карта проблем” (75 хв.)

Мета: навчити учасників складати карти території, на яких проживають громади, й на їх основі визначити (потреби) проблеми громади.

Обладнання: аркуші паперу формату А-1, маркери

Хід проведення

Перший етап (30 хв.)

Ведучий об'єднує учасників за ознакою спільної території й пояснює завдання: намалюйте карту (схему) вашого міста (району, селища); нанесіть на карту інформацію (об'єкти, установи) про те, що вам заважає як членам громади (у даному випадку професійної), та на підставі цієї інформації сформулюйте проблеми, які визначились у вас як членів професійної громади – практиків соціальної роботи.

До уваги ведучого!

Типи громад ведучий визначає залежно від цільової групи, з якою він працює.

Другий етап: презентація результатів роботи малих груп (30 хв.).

Представники груп називають проблеми громади, які вони визначили на основі своїх карт, а ведучий записує їх на плакаті „Проблеми громади...”.

Третій етап: обговорення результатів роботи (15 хв.).

? Запитання для обговорення

- Які знання, навички ви отримали під час виконання даної вправи?
- Які переваги даного методу оцінки потреб громади?
- Які складнощі можуть виникнути при застосуванні даного методу?

СЕСІЯ ЧЕТВЕРТА

Метод ОГП „Рекламний плакат до фільму” (75 хв.)

Мета: навчити учасників аналізувати реальну ситуацію, визначаючи позитивні моменти реальності, упущення та проблеми, а також передбачати перспективи подальшого розвитку подій.

Обладнання: аркуші фліпчарту, маркери, скотч, схема аналізу рекламного плаката.

Хід проведення

Перший етап: об'єднання у групи (5 хв.)

Ведучий об'єднує учасників у чотири групи за принципом підбору команди для зйомки фільму (продюсер, режисер, сценарист...)

Другий етап: робота в групах (25 хв.)

Перед початком роботи ведучий з'ясовує в учасників, як вони уявляють собі рекламний плакат до фільму? (Це короткий анонс змісту фільму. Він повідомляє про що йтиметься у даній картині).

Потім ведучий пропонує учасникам подумати про життя своєї громади (в даному випадку професійної). Якими здобутками пишається громада? Які проблеми існують? Що їх турбує найбільше? Далі кожній групі необхідно протягом 25 хв. створити рекламний плакат документального фільму про розвиток соціальної роботи в Україні, відобразивши реальний стан речей на сьогоднішній день, включаючи і позитивні, і негативні моменти, та придумати назву плаката. У рекламному плакаті потрібно відобразити:

- успіхи та досягнення у сфері соціальної роботи;
- упущення та проблеми;
- перспективи подальшого розвитку (можливі зміни у теорії та практиці соціальної роботи).

У плакаті не повинно бути жодних написів, вся інформація має подаватися у вигляді малюнків і символів. Можна написати лише назву фільму.

Третій етап: обговорення учасниками змісту плакатів та інтерпретація своїх думок групою-автором (30 хв.).

Коли плакати готові, їх закріплюють на стінах. Ведучий разом з учасниками обговорює кожний плакат по черзі. Група, яка створювала плакат, не повинна брати участь в обговоренні, свої думки з приводу того, що вони бачать і як розуміють зображене висловлюють лише ті учасники, які не брали участь у створенні плаката. Обговорення плаката здійснюється за наступною схемою.

Схема аналізу рекламного плаката

Що Вас найбільше вразило у плакаті?

Які теми підняті групою?

На чому акцентують свою увагу автори плаката?

Під час обговорення ведучий на аркуші фліпчарту фіксує проблеми, визначені учасниками в ході обговорення. Після того як плакат обговорили інші учасники, у групі, яка його розробляла, є можливість додати те, про що

на їх думку, не було сказано, або ж озвучена інтерпретація не відповідала задуму авторів. Якщо під час цього з'ясовуються ще якісь проблеми, ведучий занотовує їх до створеного списку. Після обговорення усіх плакатів, ведучий оголошує повний перелік проблем, визначених учасниками в процесі обговорення.

Четвертий етап: обговорення особливостей здійснення методу (15 хв.).

? *Запитання для обговорення*

- Яка мета використання даного методу?
- На що варто звернути увагу ведучому при застосуванні методу „Рекламний плакат до фільму”?
- Як можна сформулювати тему рекламного плаката для конкретної громади?
- Які ще варіанти даного методу можна запропонувати?

➔ *До уваги ведучого!*

Приклади тем рекламного плаката

- Вчора і сьогодні нашої громади
- Наша громада: здобутки і втрати
- Організація дозвілля наших дітей
- Плюси і мінуси нашої громади
- Життя наших дітей у громаді

Метод ОГП „Майстерня” (60 хв.)

Мета: ознайомити учасників із способами виявлення та групування проблем, залучаючи до цього усіх членів групи.

Обладнання: картки, маркери, скотч.

Хід проведення

Перший етап: індивідуальна робота (5 хв.).

Ведучий роздає учасникам картки, на яких вони фіксують проблеми не більше 5, (по одній на кожній картці), вибираючи їх із переліку проблем, які були

напрацьовані в ході виконання попередніх вправ. Кожний може занотувати 3-5 проблем.

Другий етап: робота в групах (15 хв.).

Ведучий об'єднує учасників у групи по 4-6 осіб. У кожній групі учасники обговорюють сформульовані проблеми, визначають спільні та відмінні й на окремих картках занотовують сформульовані проблеми, які група в результаті обговорення визначила як найбільш актуальні.

До уваги ведучого! Кількість проблем, які ведучий пропонує визначити, залежить від того, скільки учасників візьмуть участь в ОГП. Але оптимальна кількість визначених проблем має бути 3-5.

Третій етап: групування проблем (30 хв.).

Представники груп по черзі зачитують сформульовані проблеми. Ведучий розміщує картки на видному місці (на стіні чи підлозі), об'єднуючи їх із подібними на основі узгоджених у групі критеріїв.

До уваги ведучого!

Таким критерієм може бути зміст проблеми, тобто суть проблеми одна і та ж, але використане різне формулювання.

Картки з подібними проблемами виставляються одна під одною, а з різними – поруч.

Четвертий етап: обговорення результатів у великому колі (10 хв.)

Учасники обговорюють сформульовані проблеми, після чого уточнюють загальне формулювання певної групи проблем. Таким чином, з'являється загальна проблема (узагальнене формулювання) та окремі проблеми, що її складають.

? Запитання для обговорення

- З якою метою використовується даний метод?
- Які труднощі можуть виникнути при застосуванні методу „Майстерня”?
- Що б ви порекомендували ведучому, аби уникнути помилок під час використання цього методу?

Підведення підсумків другого дня роботи (30 хв.)

Ведучий пропонує учасникам відповісти на запитання:

- Що і яким чином дозволило вам наблизитись до здійснення ваших очікувань, які ви сформулювали в перший день?

ДЕНЬ ТРЕТІЙ

СЕСІЯ ПЕРША

Рефлексія (30 хв.)

Мета: активізувати досвід, набутий учасниками попереднього дня.

Обладнання: маркери, папір формату А-3.

Хід проведення

Ведучий об'єднує учасників у чотири групи. Кожній групі надається аркуш із назвою одного із методів ОГП і пропонується обговорити такі запитання:

- Яка мета використання даного методу?
- У чому особливості процедури проведення методу?
- Які труднощі можуть виникнути під час роботи?

Відповіді на ці запитання учасники мають подати у формі телеграми, що складається із 14 слів. На виконання завдання відводиться 15 хвилин.

Зі змісту телеграми інші учасники мають визначити, про який метод йде мова. По закінченні терміну часу учасники презентують свої телеграми.

У загальному колі учасники ще раз пригадують принципи та етапи активізації громади.

Запитання для обговорення

- З якою метою ми пригадували те, що відбувалося у попередні дні?

Методи визначення пріоритетності проблем „Матриця” (60 хв.)

Мета: навчити учасників визначати пріоритетність проблем на основі певних критеріїв.

Обладнання: 4 аркуша формату А-1, скотч, маркери, квасолини, одноразові стаканчики.

Хід проведення

Перший етап

Ведучий заздалегідь створює матрицю, склеюючи 4 аркуша фліпчарту разом. Матриця має складатися з наступних колонок:

Формулювання проблем	Критерій <i>Наприклад:</i> швидкість вирішення	Критерій	Критерій	Загальна сума балів
<i>Наприклад:</i> Відсутність дитячого ігрового майданчика в місцевому парку відпочинку				

Проблеми, які були виявлені учасниками в процесі використання методів ОГП, зводяться в єдиний список і фіксуються у лівій колонці матриці зверху вниз, а критерії, за якими вони будуть оцінюватися, записуються у наступних колонках зверху і зліва направо.

До уваги ведучого!

Бажано, щоб кількість проблем для визначення їх пріоритетності була не більше десяти. Якщо ОГП проводиться у декількох групах одночасно, все одно, усі проблеми зводяться в єдину матрицю. Якщо учасниками визначено багато проблем, в такому випадку враховується їх повторюваність.

Для визначення пріоритетності проблем усіх учасників, які працювали над цим, запрошують у велику залу.

Визначення проблем та їх пріоритизацію бажано здійснювати під час однієї зустрічі.

Другий етап

Ведучий разом з учасниками групи визначає критерії, за якими будуть визначатися пріоритетні проблеми.

Приклади критеріїв:

- Актуальність – важливість із точки зору наслідків
- Швидкість вирішення проблеми
- Можливість вирішення проблеми власними силами
- Наявність ресурсів для вирішення проблеми
- Малі витрати коштів, спрямованих на вирішення проблеми.

До уваги ведучого!

Критерії для пріоритизації проблем у конкретній громаді визначаються групою, яка готує та проводить ОГП. Кількість критеріїв/характеристик має бути в межах від двох до чотирьох. Критерій, який обов'язково повинен бути: можливість вирішення проблеми власними силами.

Третій етап

Проблеми можна оцінювати у балах із використанням квасолин, зернят або інших подібних предметів, які можна полічити.

Для визначення пріоритетності проблем кожному учаснику пропонується відрахувати та покласти в стаканчик визначену кількість квасолин.

До уваги ведучого!

Кількість квасолин визначається за такою формулою: кількість проблем, помножена на кількість критеріїв. Наприклад, якщо проблем 5, а критеріїв 3, то кожний учасник отримує по 15 квасолин.

Четвертий етап

Учасники оцінюють проблему, спершу за першим критерієм, потім – за другим і т. д. Для цього кількість квасолин необхідно поділити на N рівних частин відповідно до кількості критеріїв і розкласти одну частину на матриці, віддаючи більшу кількість квасолин найбільш пріоритетним проблемам і менше (або жодної) – менш пріоритетним відповідно до зазначеного критерію.

П'ятий етап

„Лічильна комісія”, яка обирається із членів групи підраховує кількість квасолин у кожній клітинці й загальну суму з кожної проблеми (горизонтальні лінії).

Шостий етап

За отриманими результатами ведучий визначає три найпріоритетніші проблеми. Далі формуються ініціативні групи щодо вирішення цих проблем. Для цього кожен з учасників ОГП може написати своє прізвище біля тієї проблеми чи проблем, до вирішення якої він готовий долучитися.

До уваги ведучого!

Формування ініціативних груп може здійснюватися й іншими способами. Наприклад, кожному учаснику ОГП роздається аркуш паперу, на якому він записує своє прізвище, контактний телефон і проблему, до вирішення якої готовий долучитися. Не обов'язково, щоб усі учасники ОГП увійшли до складу ініціативної групи. Вони можуть приєднатися до неї на етапі конкретних дій по вирішенню проблем.

Сьомий етап

Обговорення особливостей використання методу визначення пріоритетності проблем (10 хв.)

Запитання для обговорення

- У чому ефективність використання такого методу визначення пріоритетності проблем як „Матриця”?
- З якими труднощами може стикнутися ведучий під час використання даного методу?

Повідомлення „Звіт щодо результатів проведення оцінки потреб громади” (15 хв.)

Після завершення роботи над виявленням та визначенням пріоритетних потреб та проблем громади, члени групи, яка проводила ОГП, пишуть звіт щодо результатів проведеної роботи. У звіті доцільно помістити наступну інформацію:

Схема написання звіту

Місце проведення:

Термін проведення:

Цільова група (хто, кількість, вік):

Експерти:

1. Мета проведення ОГП
2. Основні висновки
3. Наступні дії

До уваги ведучого!

Схему звіту варто подавати з подальшим коментарем кожного з указаних параметрів.

? Запитання для обговорення

- Чому необхідно писати звіт?

- Кого доцільно ознайомити із звітом щодо результатів проведення оцінки потреб громади?

СЕСІЯ ДРУГА

Моделююча гра „Скульптури” (30 хв.)

Мета: змоделювати процес аналізу проблем та їх вирішення, звернути увагу учасників на те, що відповідальність за вирішення проблем, які вони визначили під час застосування методу ОГП, несуть також ті фахівці, які працюють у громаді.

Хід проведення

Перший етап (15 хв.)

Учасники об'єднуються в групи (відповідно до проблем, над якими вони працюють). Перед ними стоїть завдання: представити проблему невербально – у вигляді живої скульптури.

Другий етап (10 хв.)

Кожна група по черзі показує свою скульптуру. Інші групи дивляться на скульптуру і коментують, що вона відображає.

Ведучий може поставити такі запитання:

Яку проблему, на вашу думку, презентує група ?

Що допомогло вам зрозуміти, яку саме проблему презентує група?

Далі учасники інших груп намагаються змінити скульптуру (скульптура А), щоб зменшити або вирішити проблему.

Нова скульптура (скульптури „Б”) буде символізувати проблему, після того як буде здійснено певну дію. Після цього обговорюється яким чином можна перейти від скульптури „А” до скульптури „Б”.

Третій етап: обговорення результатів (5 хв.)

? *Запитання для обговорення*

- Які ваші враження від виконання поставленого завдання ?
- Що показує дана моделююча вправа ?
- Хто може взяти участь в аналізі, плануванні та здійсненні дій по вирішенню проблем у громаді ?
- Що необхідно знати, вміти, зробити спеціалісту, щоб вирішити проблему громади?
- Які висновки ви для себе зробили?

Практичне заняття „Аналіз проблеми” (2 год. 45 хв.)

Мета: сформувати в учасників навички проведення аналізу проблеми

Обладнання: папір формату А-1 (по 3 аркуші на кожную малу групу), маркери

Хід проведення

Перший етап: визначення першопричин, які спричинили проблеми (30 хв.)

Учасники об'єднуються в „робочі групи”, що утворилися на попередньому етапі – визначення пріоритетності проблем (метод „Матриця”). У центрі плакату (папір формату А-1) вони записують проблему, над якою погодилися працювати.

До уваги ведучого!

Аналіз – від грец. розклад, розчленування.

Зверніть, будь ласка, увагу учасників на те, що будь-яка проблема – це „складна система”, і щоб її вирішити необхідно „розкласти” дану проблему на аспекти (складові), а потім зосередити увагу на тих із них, які ми здатні вирішувати.

Виходячи з цього, першим кроком аналізу проблеми є визначення першопричин (факторів), які спричинили цю проблему.

Наприклад:

- проблема – „низький дохід громади”
- першопричина – відсутність підходящої роботи
- низька самооцінка членів громади
- відсутність професійної кваліфікації громадян
- відсутність інформації про додатковий зарібок або іншу роботу

Учасники – члени робочої групи визначають першопричини і записують їх навколо проблеми:

Другий етап: шляхи та способи усунення першопричин (60 хв.).

Після того як причини визначені, члени робочої групи обговорюють **ідеї щодо усунення цих першопричин**, розглядають можливі способи їх усунення, а також коло виконавців. Результати обговорення записують на окремому аркуші А-1 у вигляді таблиці, наприклад:

Таблиця 1

Причини	Шляхи усунення	Способи усунення	Учасники
Чому?	Що зробити, щоб усунути дану причину?	Яким чином здійснити цей шлях?	Коло зацікавлених осіб (установ) у вирішенні даної проблеми
→	→	→	

Третій етап: стратегія вирішення проблем (60 хв.).

На заключному етапі члени робочої групи визначають, які з першопричин громада в змозі усунути власними силами або вплинути на їх усунення, і **складають план дій.**

Таблиця 2

Орієнтовний план дій щодо вирішення проблем

Назва причини						
№	Шляхи усунення	Способи здійснення плану дій	Учасники		Термін виконання	Відмітка про виконання
			З боку громади	Зовнішні партнери		
1	→	→	→	→		
2	→	→	→	→		
3	→	→	→	→		

До уваги ведучого!

Для поглиблення знань учасників про партнерство можна використати інформаційні матеріали з Дод. 7.

Під час реалізації плану дій доцільно **кожні 2 тижні** „робити зупинку”, аби оцінити правильність визначеної стратегії щодо вирішення проблеми, в колонці „відмітка про виконання” доцільно зробити коментар.

Четвертий етап: презентація результатів роботи (15 хв.).

Кожна група по черзі презентує результати аналізу, зафіксовані в табл. 1-2 .
Учасники та ведучий можуть ставити уточнюючі запитання.

П'ятий етап: обговорення результатів (15 хв.).

? Запитання для обговорення

- Що вам як фахівцям дало виконання цього завдання?
- Що необхідно враховувати (що є важливим) на кожному з етапів роботи при аналізі проблеми та складанні плану дій?

Вправа „Найжахливіший кошмар” (60 хв.)

Мета: сформувати в учасників уміння передбачати можливі труднощі на шляху до вирішення проблем та знаходити варіанти їх подолання.

Обладнання: аркуші фліпчарту, маркери.

Хід проведення

Перший етап: робота в групах над визначенням побоювань учасників (5 хв.).

Ведучий об'єднує учасників у п'ять груп і пропонує їм поміркувати над тим, що вони робитимуть після семінару, аби активізувати свою громаду, і з'ясувати свої побоювання з приводу майбутньої діяльності.

До уваги ведучого!

Учасників можна об'єднати у групи з урахуванням того, хто з ким працюватиме у майбутньому.

До уваги ведучого!

Дану вправу можна проводити і з меншою кількістю груп, але при цьому необхідно зменшити кількість квадратів.

Кожна група отримує аркуш фліпчарту, поділений на п'ять частин: один квадрат посередині аркуша і чотири квадрати навколо нього.

Групам пропонується записати свій „найжахливіший кошмар” у середньому квадраті.

До уваги ведучого!

Побоювання має бути сформульоване чітко, аби його легко можна було зрозуміти та прочитати.

Другий етап: робота груп над визначенням шляхів подолання побоювань (40 хв.).

Далі аркуші з вказаними „жахами” передаються іншим групам по колу за годинниковою стрілкою. Учасникам пропонується обговорити побоювання, яке вони отримали від „сусідів” і запропонувати або певне рішення, або якусь ідею, що допоможе його подолати. Свою пропозицію учасники записують в один із пустих квадратів і передають частково заповнений аркуш наступній групі зліва. Інші групи працюють за такою ж схемою. Коли аркуш повертається до своєї групи, учасники зачитують поради, пропозиції та ідеї колег. Останні можуть узяти до уваги якісь поради, можуть змінити їх, використати декілька

запропонованих ідей або ж відмовитися від усіх, і запропонувати власне рішення.

Третій етап: обговорення у великому колі (15 хв.).

? *Запитання для обговорення*

- Які висновки ви можете зробити за результатами виконаної роботи?
- З якою метою можна використовувати дане завдання для членів громади?
- На якому етапі процесу активізації громади важливо здійснювати таку роботу?

Підведення підсумків роботи семінару за методикою „Рука” (30 хв.)

Обладнання: аркуші білого паперу формату А-4, плакат із запитаннями.

Перший етап (3 хв.)

Кожний учасник отримує аркуш паперу, на якому обводить контур своєї руки.

Другий етап (10 хв.)

Ведучий пропонує учасникам подивитися на плакат і на кожному з пальців руки написати відповідь на запитання.

Мізинець – методи ОГП. Які методи ОГП запам’яталися?

Безіменний – близькість мети. За рахунок чого ви наблизилися до досягнення особистої мети?

Середній – емоційний стан, атмосфера. Які враження від роботи на семінарі?

Вказівний – власна позиція. Як я можу використати отриману інформацію на практиці?

Великий – важливість теми. Наскільки ця тема була для мене важливою?

Третій етап: обговорення в загальному колі (17 хв.).

Додатки

Сучасні підходи до розуміння громади

Розглядаючи сутність громади як соціального феномену в практиці вітчизняної соціальної роботи, доцільно, в першу чергу, звернутися до тлумачення цього терміна зарубіжними науковцями, зокрема до літератури з проблем розвитку англійської та американської моделей соціальної роботи, в якій значна увага приділяється визначенню змісту терміна „громада” (community).

Поняття “громада” походить із соціологічного тезаурусу і застосовується з метою опису соціальних взаємин у межах груп населення або територіальних одиниць. Чимало соціологів намагалися проаналізувати концепцію громади, формулюючи численні дефініції. Як свідчать результати вивчення різноманітних довідкових і словникових джерел, нині спостерігається полісемія у визначенні сутності та характеристики громади. Підтвердженням цього може бути визначення із Оксфордського тлумачного словника А.С.Хорнбі, в якому громада (community) тлумачиться як група людей, що об’єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів: сім’я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини [17, с. 233].

У соціології громада переважно розглядається як спільнота – об’єднання людей з метою соціальної взаємодії. В основу утворення й функціонування соціальних спільнот покладені різноманітні чинники, особливості, ознаки: суспільний поділ праці, сфера й характер діяльності, стабільність інтересів, потреб, цілей, завдань; походження, культури, менталітет. Термін “спільність” підкреслює асоціативний, сумісний, спільний характер життєдіяльності людей, об’єднаних на основі певних спільних рис і ознак, зв’язків, що обумовлює багатоманітність форм соціальних спільностей [13, с. 43].

Як зазначав український вчений Омелян Терлецький на початку ХХ ст., “чоловік не може жити одинцем, і він живе громадою. Але живучи так мусить подбати про організацію цієї громади, бо тільки у зорганізованій громаді може бути лад і порядок. Приклад цього можемо знайти не тільки в людському життю, оглядаючи зорганізовані громади людей, але це видно теж у звірів, птахів і, навіть, комах, які живуть громадами”.

Громада – це групова соціальна спільнота, члени котрої поділяють єдину територію, об’єднані повсякденними регулярними стосунками. Вона відрізняється від інших спільнот індивідуальністю та емоційністю внутрішніх зв’язків, що обумовлюється родовими, сусідськими й товариськими взаємостосунками, культурою, замкнутістю системи.

Нині громада не є лише фізичною територією або скупченням мешканців, вона існує завдяки соціальному перетину психологічних, побутово-економічних та юридичних засад [11, с. 20]. За твердженням Р.Шеффера та інших сучасних американських соціологів термін “місцева спільнота” означає групу людей у природному навколишньому середовищі з географічними, політичними і соціальними кордонами та досить розвинутим спілкуванням одне з одним. Таке спілкування може бути не завжди активним, але воно має бути явним. Люди або групи взаємодіють на певній території для досягнення спільних цілей [1].

Спільнота тому й спільнота, що всі її члени мають у чомусь спільні погляди, смаки, звички, вірування, настанови, способи поведінки як свідомі, так і неусвідомлювані. До усвідомлюваних компонентів традиційної світобудови, представлених спільнотою, або усвідомлюваних лише частково, фрагментарно, відносять певні схильності, симпатії-антипатії, пристрасті. Усвідомленими компонентами є передусім спільні моральні орієнтири, норми, правила, звичаї, що мотивують поведінку людей [14, с. 224].

Значна кількість дуже різних спільнот, які ми спостерігаємо в реальному житті, є результатом різноманітних інтересів людей та форм їх задоволення. Притому одна особа може входити одночасно до різних спільнот.

Зараз у соціології існують кілька моделей спільноти. Перша модель – “часткова спільнота” – формується на основі згуртування індивідів із специфічними особистими інтересами. В цій моделі увага акцентується на задоволенні індивідуальних інтересів. При цьому, спільнота відіграє роль особливого інструмента для задоволення і розгортання цих інтересів. Індивіди мають право вибирати ту спільноту, часткою якої вони б хотіли бути [8, с. 79]. Саме модель “часткової спільноти” покладено в основу громад за інтересами.

Друга модель спільноти базується на концепції Мак-Айвера, яку він виклав у праці “Спільнота” (1917р.). Підґрунтям цієї спільноти є прагнення загального добробуту та задоволення інтересів для всіх, причетних до неї. Характерним для таких спільнот є елемент суб’єктності – здатність до самостійного (автономного) відтворення на власній соціокультурній основі різних способів, форм, засобів соціальної активності, спрямованої на задоволення потреб людей [3, с. 108]. Така модель спільноти більш характерна для етнічних, релігійних, територіальних громад.

Громаду в значенні спільноти, як і багато чого іншого в суспільних науках, неможливо визначити однією лаконічною формулою. Це своєрідна соціологічна конструкція, яка має різні форми, розміри, місцезнаходження, по-особливому структурована.

В інших соціологічних підходах громада розглядається як локальна соціальна система, що складається з сукупності елементів, які знаходяться в певних зв’язках і взаємовідносинах, утворюють єдине ціле та здатні міняти свою структуру [13, с. 19]. Розглядаючи громаду саме з таких позицій, Маргарет Стейсі зазначає, що однією із суттєвих характеристик громади є сукупність взаємопов’язаних соціальних установ, що охоплюють всі аспекти соціального життя – сімейного, релігійного, правового тощо, які існують у певній географічній місцевості [12].

Американські теоретики наголошують на тому, що “громада – це група індивідів або сімей, члени якої поділяють певні цінності, мають спільні

інтереси або користуються послугами тих самих служб та організацій чи живуть в одній місцевості” [12].

Р.Уоррен, досліджуючи особливості функціонування громад в Америці, зазначає, що до їх визначення треба підходити з п'яти різних поглядів, беручи за основу один із них:

- структурний (політико-правовий погляд на громаду);
- соціально-психологічний (культурні зв'язки, цінності, взаємини);
- люди і територія (екологічний або демографічний погляд на громаду);
- процеси діяльності (підхід на основі аналізу різних видів діяльності в громаді);
- функціонування соціальної системи (розгляд громади як такої, що виконує функції відтворення і споживання, процесів соціалізації, соціального контролю, взаємодопомоги тощо).

Водночас Р.Уоррен наголошує, що громада є, насамперед, організацією соціальних стосунків, які надають можливість людям брати участь у діяльності, що необхідна для їх виживання та розвитку.

Англійський дослідник Р.Нісбет стверджує, що “громада – це всі форми взаємодій, які характеризуються високим рівнем особистої близькості, емоційною глибиною, моральною прихильністю, соціальною згодою, тривалістю в часі” [5,с.156]. Запропонований підхід до розуміння громади є досить неоднозначним, оскільки згідно з переліченими автором характеристиками як громаду можна визначати родину або дружній колектив людей.

Англійці С.Шонберг і Р.Розенбаум, досліджуючи дієздатність місцевих спільнот, зазначають, що вони є життєздатними тоді, коли жителі об'єднуються з метою впливу на різноманітні аспекти місцевого соціального порядку [9, с.33]. Життєздатність таких спільнот обумовлюється кількома чинниками, провідними серед яких є:

- завдання підтримання і поліпшення якості життя, збереження середовища, утримання в належному порядку загальної власності, озеленення, робота з дітьми та молоддю тощо;

- визначення лідерів, які володіють навичками громадської роботи і здатні повести за собою інших людей, щоб відстояти інтереси своєї спільноти;

- визначення бажаного майбутнього своєї спільноти, вплив на політику місцевої адміністрації щодо рішень, які є важливими для життя місцевої спільноти;

- задоволення потреб різних категорій членів своєї спільноти і попередження конфліктів інтересів серед них;

- наявність ініціативної групи, яка налагоджує конструктивні взаємовідносини з усіма життєзабезпечуючими службами (комунальними, освітніми, медичними тощо) на території місцевої спільноти.

Американський дослідник Скот Пек також значну увагу приділяє виокремленню характеристик справжньої громади, як сукупності людей, що мешкають разом у такий спосіб, який визнає і підтримує їхню “спільну єдність”. На його думку, такими характеристиками є включення кожного індивіда в життя громади, прийняття спільних рішень шляхом досягнення консенсусу, враховуються індивідуальні особливості та сильні сторони кожного члена громади, в ролі лідера може бути кожний із членів громади [4, с. 42].

Директор канадського Центру навчання з питань розвитку громади “The Four Worlds” Джуді Боп пропонує в контексті діяльності в межах громади, спрямованої на покращання здоров’я і добробуту окремих осіб і сімей, а також громад, в яких вони мешкають, термін “громада” розглядати стосовно будь-якої групи людей, які встановлюють сталі взаємини між собою з метою вдосконалення самих себе та світу, в якому вони живуть [4,с.34].

Відступити від структурного підходу до громади пропонував також Д.Кларк. Він вважав, що головними у громаді є психологічні зв’язки між її членами, що ґрунтуються на психологічній ідентифікації людей між собою.

На підставі аналізу поданого вище теоретичного матеріалу можна зробити висновок, що у зарубіжній літературі підходи до визначення громади розподіляються по групах на основі трьох сукупностей значень:

- громада як група людей у певній географічній місцевості;
- громада як сукупність відносин та взаємозв'язків;
- громада як спільнота, здатна до колективних дій.

У вітчизняній історії термін “громада” має досить давнє коріння. За часів Київської Русі її синонімами були верв, мир, село. Як своєрідні громади функціонували в західних землях православні братства. Але найбільш активно в українських письмових джерелах XV-XIX ст. згадується селянська громада з її звичаєвим правом і своєрідними традиціями соціальної підтримки бідних і знедолених.

Інтерес до громади як суб'єкта суспільних відносин у 90-х роках минулого століття був обумовлений, перш за все, розбудовою громадянського суспільства в Україні, що знайшло своє відображення в ст.1 закону “Про місцеве самоврядування в Україні” (1997). У ньому територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Нині законодавче визначення територіальної громади багатьма вітчизняними соціологами, політиками та правознавцями вважається дещо формальним, уже хоча б тому, що проста сукупність мешканців населеного пункту, не поєднаних жодними іншими інтересами, не може становити ефективну громаду. Мешканці населеного пункту, що формально отримали визначення “територіальної громади” за формою, навряд чи одразу ж можуть стати нею по суті. Громада повинна мати, крім спільного простору проживання, ще й цілу низку інших спільних інтересів (інфраструктуру, потребу в послугах певної якості та їх задоволення), відчувати свою визначальну роль у виробленні місцевої політики тощо. А все це набуває обрисів і починає працювати не відразу, для цього потрібно, аби члени громади відчували свою

організованість, тобто щоб у громаді існували певні елементарні інститути громадянського суспільства: осередки політичних і громадських організацій, формальні чи неформальні об'єднання громадян за різними ознаками: соціальними, віковими, територіальними тощо [15, с. 3].

Громада є свого роду соціальним інститутом, побудованим на територіальній спільності та соціально-економічному становищі, що виступає регулятором суспільного життя населення.

Аналізуючи сутність територіальної громади як основи місцевого самоврядування, О.Батанов зазначає, що “територіальна громада – це складна “кумулятивна” форма суспільної організації, сукупність людей асоційованих на публічних засадах у межах певної території та об'єднаних різноплановими ознаками системного характеру (демографічний, територіальний, правовий, політичний, економічний, професійний, мовний, релігійний тощо) [1, с. 57]. Це об'єднання, яке не виключає право людини на індивідуальність, окреме житло та дозвілля, натомість консолідує зусилля багатьох для досягнення усіма бажаного результату.

На думку польських науковців Я.Варди та В.Косовські, основними ознаками територіальних громад як людських спільнот є:

- приналежність до території з абсолютно визначеними межами;
- відокремленість місця проживання, що дозволяє виділити його в окреме місто, селище, село;
- постійність проживання;
- відображення населеного пункту в адміністративно-територіальному устрої держави [2, с. 42].

Отже, коли мова йде про територіальну громаду, завжди постає питання про її границі. Згідно з існуючим у нашій державі адміністративно-територіальним устроєм більшість дослідників із проблем місцевого самоврядування як різновид територіальної громади виокремлюють: село, селище, район, місто, мікрорайон у місті, квартал, вулицю, багатоквартирний будинок [1, с. 77].

Як слушно зазначає І. Кокарєв, досить складно створити дієздатну громаду на території великого міста. Тому, на його думку, доцільно зосередитися на розвитку сусідських громад, які переважно створюються за місцем проживання людей і є складовою, але самостійною системою місцевого самоврядування, частиною міста, фрагментом міської культури [9, с.9]. В основу створення таких сусідських громад мають бути покладені спільні інтереси людей, що проживають близько один від одного, або окремі проблеми місцевого рівня, які створюють труднощі чи незручності для життєдіяльності людей.

Всебічне уявлення про особливості тієї чи іншої територіальної громади можна отримати на основі її соціального паспорта, до складу якого відносять такі показники:

- географічний (площа, природні особливості, екологічний стан);
- демографічний (чисельність населення, його віковий та гендерний склад),
- соціальний (соціальні групи, їх ознаки та спрямування);
- економічний (особливості ринку праці, зайнятість населення, рівень безробіття, кількість людей, що існують за межею бідності);
- політичний (політична структура, недержавні організації, наявність лідерів, особливості протестних форм поведінки людей);
- освітньо-культурний (загальноосвітні заклади, вищі навчальні заклади, позанавчальні заклади, особливості організації дозвільної сфери);
- ризики (проблеми, небезпеки, що є в попередніх сферах).

Проте в умовах сьогодення характеристика громади лише за територіальною ознакою на думку соціологів і політологів, є примітивно спрощеною. В громадянському суспільстві територіальна громада за своєю сутністю має становити таку спільність людей, яка спрямована на вирішення локальних проблем. Саме така місцева спільнота в результаті спільних взаємних комунікацій об'єктивно спроможна виявляти характерні інтереси та реалізовувати їх на місцевому рівні. Вона має бути здатна до саморозвитку, самоорганізації та саморегуляції, покликана здійснити якісну трансформацію як

самої себе, так і всього суспільного організму в цілому. Її багаторівневість детермінована диференційованістю за інтересами, потребами, духовно-ціннісними орієнтаціями кожного її члена і соціальних груп.

З позицій синергетичного та соціокультурного підходів територіальна громада є відкритою самоорганізуючою соціальною системою, носієм певної соціокультурної специфіки. Як колективний суб'єкт діяльності вона складається, в свою чергу, з інших суб'єктів – індивідуальних (окремі активні жителі) і колективних (недержавні некомерційні громадські організації, сусідські групи та інші мікроструктури). Ці суб'єкти розглядаються в якості структурних елементів громади. Вони взаємодіють як між собою, так і з іншими суб'єктами, які діють на території громади (державні структури, влада, бізнес). В процесі взаємодії між ними може складатися та чи інша система взаємозв'язків – горизонтальних (суб'єкт–суб'єктних) або вертикальних (суб'єкт–об'єктних) – і взаємостосунків – рівноправних (партнерських) чи стосунків залежності та підпорядкування [3, с. 108].

Можна стверджувати, що територіальна громада виникає та змінюється в результаті використання її членами, які керуються тими чи іншими цінностями в межах певної системи їх взаємозв'язків, взаємодій та стосунків, різних способів, форм, засобів соціальної активності.

Окрім характеристики громади на основі соціологічних і політико-правових підходів, існує ще визначення сутності громади у соціально-педагогічній теорії.

В площині соціальної роботи з дітьми та молоддю А.Капська розглядає громаду як один із чинників соціального впливу на особистість, проміжну ланку між макросистемою суспільства в цілому і мікросистемою сімейної і особистісної підтримки [7, с. 202].

Такий підхід до трактування громади, звичайно, може мати місце в соціально-педагогічній діяльності. Проте більш доцільно розглядати громаду як різновид соціального середовища соціалізації особистості, що знаходить своє

підтвердження в роботах науковців з проблеми соціалізації та соціального виховання [6; 10; 14].

Важливо підкреслити, що громада як соціальне середовище являє собою конкретне поле соціальної діяльності та відносин, де формуються і реалізуються потреби й можливості особи, де кожна людина безпосередньо включається в процес життєдіяльності суспільства. Соціалізація індивіда, в переважній більшості, розглядається як процес входження у світ конкретних соціальних зв'язків та інтеграції особистості в різні типи соціальних спільностей через культуру, цінності, норми, на основі яких формуються соціально значимі риси особистості. Соціальність людини – це результат діяльності самого індивіда за допомогою діяльності оточуючих людей [6, с. 66].

Отже, цінності, настанови, звичаї, закони та все інше, що створює наші соціальні реалії, конструюється в міру взаємодії одне з одним, покоління за поколінням, день за днем. Іншими словами, спільноти (зокрема громади) конструюють “лінзи”, крізь які їхні члени інтерпретують світ. З огляду на основні ідеї соціально-конструктивістського світогляду, буденний досвід кожного окремого “Я” виникає та існує в безперервному взаємному обміні з досвідом інших членів спільноти [14, с. 226-227].

Базуючись на факторній моделі соціалізації А.Мудрика, можна говорити про функціонування громади на мікро- та мезорівнях соціального середовища.

За умови, що однією з провідних характеристик громади є територія, залежно від типу поселення можна говорити про сільську, міську громаду, громаду мікрорайону великого міста як про мезорівень соціального середовища. За тією ж територіальною ознакою сусідську громаду можна визначати як мікрорівень соціального середовища.

Характеристика громади за спільністю інтересів (культурних, релігійних, професійних тощо) та взаємозв'язків її членів дає підстави також визначати громаду як мікрорівень соціального середовища. Прикладами такої громади

можуть бути професійні колективи, об'єднання дітей та молоді за інтересами, об'єднання батьків для спільного вирішення проблем своїх дітей.

У сучасній практиці соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю як професійна діяльність по реалізації різних напрямів соціальної політики переважно здійснюється в умовах територіальної громади як локальної системи мезорівня соціального середовища. У такій системі можна виокремити наступні параметри:

- природньо-економічні особливості території;
- соціокультурні традиції населення;
- групи людей за гендерно-віковими характеристиками;
- сукупність соціальних інституцій (навчальні та позанавчальні заклади, соціальні служби, спеціалізовані служби, соціокультурні заклади, медичні установи, діяльність яких спрямована на розвиток і соціальну підтримку дітей та молоді);
- органи місцевого самоврядування;
- громадські організації.

Саме ці параметри вказують на особливості та відмінності численних територіальних громад, що, в свою чергу, обумовлює і особливості процесу соціалізації людей, які проживають на її території.

Література

1. *Батанов О.В.* Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: Монографія. – К., 2001. – 260 с.
2. *Варда Я., Клосовські В.* Острови надій: розробка стратегій локального розвитку. – Івано-Франківськ, 2003. – 312с.
3. *Воловодова Е., Касперович А.* О социокультурной специфике субъектности территориальной общины: организационный аспект // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – №1. – С.103-119.
4. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В.Безпалько та інші; За заг. ред. І.Д.Звереві. – К., 2004. – 69с.
5. *Демидова Т.Е.* Сравнительный анализ форм работы в общине в зарубежных странах // Российский журнал социальной работы. – 1997. – № 2. – С.156 –157.
6. *Иваненков С.П.* Проблемы социализации современной молодежи. Изд. 2-е: Монография. – СПб, 2003. – 420с.

7. *Капська А.Й.* Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. – К., 2001. – 220с.
8. *Климанська Л., Софин О.* Громада в системі громадянського суспільства. // Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конференцій /За ред. Неллі Ничкало, Бреда Мак Кензі.–Львів, 2003. – С.78-81.
9. *Кокарев И.* Соседские сообщества: путь к будущему России. – М., 2001. – 248 с.
10. *Лавриченко Н.М.* Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. – К., 2000. – 444с.
11. *Найдьонова Л.А.* Соціально-психологічні феномени створення територіальних спільнот // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6. – С.19-22.
12. *Семигіна Т.* Робота в громаді: практика й політика. – К., 2004. – 180с.
13. *Скуратівський В.А., Шевченко М.Ф.* Соціальні системи та соціологічні методи дослідження: Навч. посібник. – К., 1998. – 188с.
14. *Титаренко Т.М.* Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К., 2003. – 376 с.
15. *Ткачук А. Ф.* Населення чи громада? Або як впливати на місцеву владу. – К., 2003. – 73 с.
16. *Яркина Т.Ф.* Гуманизм как теоретико-методологическая основа социальной педагогики. – М.,1997. – 68с.
17. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. A. S. Hornby. Fourth edition //chief editor A. P. Cowie Oxford Univ Press 1995. – 1580 p.

ПРИНЦИПИ АКТИВІЗАЦІЇ ГРОМАДИ

Активізація громади дозволяє групам людей будь-якого віку, котрі володіють різноманітним досвідом і мають різний соціальний статус, разом досягти загальної мети.

Активізація громади ґрунтується на двох, пов'язаних між собою, елементах: *принципах* і *процесі*. Вони не можуть існувати окремо і залежать один від одного. Без принципів процес перетворюється в набір вправ, методик. Без процесу неможливо застосувати принципи на практиці.

Методи роботи по активізації громади постійно розвиваються та змінюються, але це відбувається в рамках тих принципів, які розроблялись упродовж тривалого часу.

Принципи активізації громади

1. Забезпечення соціальної справедливості означає протидію нерівноправ'ю та утискам за расовими, статевими, сексуальними, віковими, релігійними, класовими та іншими соціальними ознаками.
2. Всі люди можуть вирішити проблеми, з якими вони стикаються, завдяки набутим навичкам, досвіду і знанням.
3. Кожна людина володіє правами, включаючи право бути почутим, право розібратися в проблемах, з якими він/вона стикається і право зробити певні кроки для дозволу розв'язання цих проблем. Людина також має право на самовизначення, і ніхто не може нав'язувати їй будь-які стереотипи.

Кожна людина має право брати участь у змінах, що впливають на її життя. У кожної людини має бути право голосу, і кожен повинен брати участь в житті суспільства. На цьому ґрунтується активізація громади. Кожна людина має право на свій світогляд і самовизначення. Дуже часто людям доводиться боротися з неправильним розумінням своєї ситуації, з неточним

і образливим описом своєї громади і культури, які були придумані для того, щоб полегшити життя певним політикам і стороннім фахівцям.

4. Коріння несправедливості та пригноблення криється в соціальній політиці, навколишньому середовищі та економічній ситуації, тому індивідуальні проблеми людей можуть розглядатися в контексті загальних проблем громади.

У кожної людини існує велика кількість індивідуальних проблем. Усвідомлення цього може пригнічувати і бентежити людину, в неї навіть може виникнути відчуття провини. Активізація громади дозволяє людині звільнитися від цього негативного настрою, зрозуміти свої індивідуальні проблеми в ширшому соціальному контексті та зробити певні кроки разом з іншими людьми для їх вирішення.

5. Колективна робота робить людей сильнішими. Людина, якій не вистачає сили і впливу, щоб самотужки вирішувати проблему, може добитися перемоги в спільній роботі з іншими людьми, які перебувають у такій самій ситуації.

Активізація громади має на меті об'єднання людей для обміну досвідом, а також для спільного вирішення проблем за допомогою своїх ресурсів і вмінь. Пошук загальної ідеї може додати окремій людині волі й сили для розв'язання складніших проблем.

6. Працівники соціальної сфери, які сприяють активізації громади, не лідери, а посередники. Їх завдання - надихнути людей і зробити так, щоб вони самі ухвалювали рішення і відчували відповідальність за можливий результат.

Внесок кожної людини в цей процес оцінюється однаково, і дуже важливо, що практики соціальної сфери не володіють особливим статусом або привілеями.

(За матеріалами: Бултон И. Активизация сообщества. – М., 2004. – 52с.)

ПРОЦЕС АКТИВІЗАЦІЇ ГРОМАДИ

Процес активізації громади складається з п'яти етапів. Цей процес дає цілісне уявлення про певну логіку розв'язання завдань і вирішення проблем у громадах.

*На першому етапі процесу активізації громади люди знаходять відповіді на запитання: **що?***

З'ясовується, що відбувається в громадах, у житті людей, які проблеми їх турбують, що їх лякає, дратує, радує, турбує; про що вони думають? Практики соціальної сфери, які виступають у ролі мобілізаторів громади (соціальні працівники, соціальні педагоги, представники органів місцевого самоврядування, громадських організацій тощо) допомагають людям знайти якомога більше різних способів вивчення даних проблем. Недостатньо просто обговорити проблеми, необхідно отримати повну картину того, що відбувається на даний час у громаді. На цьому етапі не аналізуються причини проблем і не визначаються найважливіші з них. Це моментальний знімок життя людей, як воно є.

*На другому етапі здійснюється аналіз проблем і шукаються відповіді на запитання: **чому?***

Коли проблеми окреслено, важливо зрозуміти причини їх появи, для того аби розроблені пізніше рішення усували не симптоми, а основні причини. Відповідь на запитання чому? дозволяє людям краще зрозуміти свої особисті проблеми або проблеми своєї громади в ширшому контексті. Учасники мають можливість одержати повне уявлення про свої проблеми шляхом розгляду питань, пов'язаних із владою, політичною та економічною ситуацією, інтересами людей, історією громади тощо.

*На третьому етапі розробляються методи і тактика вирішення проблеми, тобто дається відповідь на запитання: **як?***

Члени громади розробляють план змін і визначають можливі шляхи його реалізації. Це пов'язано з пошуком ресурсів і залученням до вирішення проблеми широких кіл громадськості.

На четвертому етапі процесу активізації громади здійснюються певні дії. Члени ініціативної групи мають чітко уявляти собі, до яких результатів може призвести реалізація їх ідей, вони мусять розуміти ті перешкоди, які можуть виникнути у них і логіку своєї стратегії щодо зміни ситуації. Вони мають передбачити, чи вдасться за допомогою виробленої тактики відразу ж вирішити проблему, чи це буде лише перший крок у тривалому процесі.

На останньому, п'ятому, етапі, що досить часто носить назву *рефлексія* (аналіз та оцінка результатів), оцінюється, чи вдалося досягти очікуваних результатів, чи зробили люди все, що мали зробити? Що змінилося? Що доцільно зробити по-іншому наступного разу?

(За матеріалами: Бултон И. Активизация сообщества. – М., 2004. – 52с.)

Чому участь є такою важливою

Необхідною складовою активізації громади є розвиток участі її членів у плануванні та впровадженні змін. Участь – це активне залучення умів, сердець та енергії людей у процес їх власного зцілення та розвитку. З огляду на природу самого розвитку, очевидним є твердження: якщо немає значущої й ефективної участі, немає й розвитку. Участь для розвитку – це те саме, що рух для танцю або утворення звуків для музики. Якщо не буде звуку, не буде й музики. Якщо не буде участі людей, не буде й розвитку громади.

Багато громад у всьому світі занепокоєні тим, що соціальні та економічні проблеми загострюються, незважаючи на інтервенції урядових програм, націлених на вирішення конкретних проблем. Ці проблеми стосуються таких питань, як безробіття, соціальне сирітство, злочинність неповнолітніх, погіршення доступу до якісних медичних послуг, наркоманія/інші залежності, насильство над жінками й дітьми, погіршення стану довкілля, а також розбрат суспільства на етнічних, релігійних та всіляких ідеологічних підставах та багато інших соціальних проблем.

Покращується також розуміння, особливо на рівні громади, що такі питання не є ізольованими, а виступають як взаємопов'язані проблеми. Побутове насильство є наслідком згубних звичок (наркоманії, зловживання алкоголем тощо), що пов'язані з бідністю, яка, в свою чергу, пов'язана з безробіттям, на яке великою мірою впливає довкілля, пов'язана із зростаючим цинізмом урядових програм, і таке інше... Не має значення, з чого почати, однак якщо практики соціальної сфери намагатимуться з'ясувати основні причини і визначити рішення будь-якої з цих проблем, то швидко зіткнуться з іншими проблемами.

Підвищується також усвідомлення того, що професійні працівники, незважаючи на їхні добрі наміри, не можуть розв'язати це сплетіння

взаємопов'язаних проблем самостійно. Збалансовані рішення вимагають активної участі пересічних громадян, бізнесових структур, формальних і неформальних громадських організацій, благодійних фондів, лідерів громадської думки в багатьох сферах життя. Більше того, стає зрозумілим, що не стільки потрібні кращі програми, як сталі й креативні особисті взаємини та поновлені, життєздатні соціальні мережи. Створення та відновлення таких взаємин і соціальних мереж є завданням, для виконання якого мають долучатися всі сектори суспільства.

Відповідно до міжнародних стандартів у понятті „участь” передбачено, що „за певною особою визначають потенційну здатність мати особисті погляди та приймати рішення стосовно питань, які мають значення для її життя, і що вона має змогу це робити як член певної суспільної групи. Участь також означає, що особа усвідомлює цю можливість, має доступ до засобів, необхідних для її використання (інформація, відповідна підготовка), відчуває задоволення з приводу того, що її внесок, зокрема до процесу прийняття рішень, отримує визнання” (Проект заяви ООН 1985р.).

Існує багато теорій щодо участі громадськості у прийнятті рішень. Найбільш класичною серед них стала теорія під назвою „Сходинки участі громадян”, запропонована Шеррі Арнштейном у 1969 році, яка в останні десятиріччя була значно доповнена та модифікована зарубіжними науковцями. На підставі аналізу різних джерел можна виокремити такі види участі громадян.

Пасивна участь людей спостерігається тоді, коли певні рішення щодо вирішення окремих проблем у громаді вже прийняті, й людей інформують про те, що планується здійснити та залучають їх до виконання прийнятих рішень.

Наступним різновидом участі громадян є їх *участь у наданні інформації*. Досить часто з метою вивчення ситуації в громаді представники влади, державних і неурядових організацій проводять опитування з метою вивчення думки людей щодо певних аспектів життя та існуючих проблем у громаді. Результати цих опитувань можуть бути покладені в основу розробки

програм діяльності різних організацій. В цьому виді участі люди виступають лише в ролі інформаторів, оскільки вони не долучаються до безпосередньої участі у плануванні та впровадженні змін.

Участь заради матеріальних стимулів має місце тоді, коли люди працюють за гроші, продукти чи інші матеріальні винагороди. Коли матеріальна підтримка перестає надаватися, люди, в переважній більшості, припиняють свою участь або значно зменшують свою активність.

Функціональна участь людей має на меті участь у формуванні груп, в яких обговорюються, аналізуються та приймаються певні рішення щодо необхідних змін. У цьому виді участі люди усвідомлюють свою роль і відповідальність за зміни в громаді, активно залучають інших членів громади до участі у впровадженні намічених заходів і контролюють процес запланованих змін.

Останнім видом участі є *самообілізація*, коли люди виступають із різними ініціативами та самостійно впроваджують їх у життя. В разі необхідності вони можуть звертатися за консультаціями та підтримкою до певних фахівців чи соціальних інституцій. Але, як правило, беруть на себе всю відповідальність за реалізацію намічених ініціатив. Очевидно, що в процесі соціальної роботи на рівні громади ми можемо простежувати всі зазначені види участі. Але результатом активізації громади є, звичайно, функціональна участь і самообілізація.

Для практиків соціальної сфери, насамперед, важливо проаналізувати, чому люди не прагнуть змін у житті своєї громади. В різних теоретичних працях виокремлюють такі типові причини пасивності громадян:

- вони не дуже переймаються тим, що відбувається навколо них, тому не замислюються про наслідки, які можуть очікувати їх та громаду в майбутньому;
- вважають, що існуючі проблеми мусять вирішувати відповідні органи та спеціалісти, оскільки кожний має займатися своєю справою;
- у людей виникає почуття, що все вже вирішено і ніщо не можна змінити

(міф про фатальність соціальних процесів);

- у громаді відсутні особи, які можуть зорганізувати інших до спільних дій [2;3].

Канадські спеціалісти з розвитку громад Майкл і Джуді Боп зазначають, що під час активізації людей шляхом розбудови їх участі у житті громади необхідно зважати на можливі зовнішні, внутрішні та професійні перешкоди [4].

Зовнішні перешкоди зумовлені тим, що дуже часто керівники установ та організацій одноосібно вирішують, які види ресурсів, пов'язаних із різними напрямками розвитку громади, мають бути надані для неї.

На місцевому рівні чимало проектів розвитку громад організовано в такий спосіб, який дуже нагадує нерівноправні взаєностосунки між країнами, що розвиваються, та їхніми інвесторами. Проекти, які одержують зовнішнє фінансування або розроблені тими агенціями, що допомагають їх реалізовувати, часто мають на меті пристосувати громаду до планів агенції-фундатора стосовно цієї громади (у сфері розвитку охорони здоров'я, місцевих ініціатив щодо зайнятості населення тощо). Більше того, проекти здебільшого організуються в такий спосіб, щоб сконцентрувати ухвалення рішень, владу та контроль над енергією й ресурсами проекту в кількох руках (членів керівної ради, штатних і залучених фахівців).

Очевидним результатом такої схеми розподілу влади є те, що люди, чие життя має поліпшитися внаслідок застосування прийнятого проекту, не беруть безпосередньої участі в плануванні необхідних заходів. У кращому випадку, їх запрошують надати свої міркування до планів, уже укладених провідниками проекту, найчастіше ж, вони лишаються пасивними одержувачами тих вигод, які може дати реалізація проекту.

Внутрішні перешкоди існують усередині самої громади. Найпоширеніші з них такі:

- ті, хто перебувають при владі, часто без участі громади вирішують, чиї ідеї та зусилля варті уваги;

- деякі групи або індивідів виключають із процесу з огляду на їх національність, культуру, релігію, економічний чи соціальний статус;
- деякі групи в громаді не погоджуються брати участь у процесі розвитку, оскільки вважають, що вони не матимуть із цього ніякого зиску;
- рівень персонального добробуту та самоповаги членів громади настільки низький, що багато людей не спроможні брати ефективну участь у будь-яких процесах. Ця перешкода майже завжди наявна в "бідних" громадах.
- міжособистісні конфлікти, заздрощі, суперництво та розбрат, які виникають не лише між окремими індивідами, а й цілими родинами та організаціями, можуть заблокувати участь для багатьох і створити такий негативний та конфліктний клімат навколо зусиль, спрямованих на вирішення проблеми, що чимало людей будуть триматися осторонь.

Усі ці (та інші пов'язані з ними) перешкоди можуть існувати одночасно або в будь-якому поєднанні.

Оскільки роботу з активізації громади переважно здійснюють окремі спеціалісти, в їх діяльності можуть спостерігатися деякі помилки, які можна визначати як *професійні перешкоди*.

Коли професіонали здатні поставитися до людей, яким вони служать, з повагою і вірою в їхні сили, більшість членів спільноти відчують себе підбадьореними і більш спроможними працювати на себе в їхній присутності. Якщо ж, навпаки, професіонали поводитимуться так, ніби тільки вони розуміють по-справжньому, що треба робити для розв'язання проблем громади і тільки вони мають необхідні для цього знання, вміння та ресурси, тоді багато людей відчують себе зневіреними (тобто менш спроможними, ослабленими) внаслідок спілкування з ними. Такі персони створюють тенденцію залежності процесів розвитку громади від експертів і ресурсів. Тоді члени громади дивляться на фахівців (представників влади, спеціалістів соціальних служб тощо) як на людей, котрим платять за те, щоб вони розв'язали проблему. Коли розвиток перетворюється на "їхню роботу" замість "нашої відповідальності", участь активно блокується зсередини. Треба рішуче боротися зі спокусою

поставити себе в положення того, хто все знає і вирішує. Надмірну любов до свого експертного чи професійного статусу треба виявляти в ролі керівника, який служить своїм підлеглим. Така роль спонукає фахівців керувати, залишаючись у тіні, більше працювати з людьми і всіляко заохочувати їх до навчання та перетворення свого життя на краще.

Література

1. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В.Безпалько та інші; За заг. ред. І.Д.Звереві. – К., 2004. – 69с.
2. *Семигіна Т.* Робота в громаді: практика й політика. – К., 2004. – 180с.
3. Хрестоматія для некомерческих організацій / Душан Ондрушек и др. – Братислава, 2003. – 312с.
4. *Michael Bopp, Gudie Bopp* A Practical Guide to Building Sustainable Communities – Calgary: Alberta, 1998. – 168 p.

Соціальний капітал громади

Дієздатність будь-якої громади залежить від її соціального капіталу. Вперше поняття “соціальний капітал” було розглянуте П’єром Бурдьє. Він визначив соціальний капітал як сукупність уже існуючих або потенційних ресурсів, що передбачають існування системи в певній мірі інституціоналізованих відносин взаємного розпізнавання або визнання. Але найбільшої популярності дане поняття набуло у розширеному трактуванні Джеймса Коулмена, за яким це потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що формується у міжособистісних взаєминах: зобов’язання та очікування, інформаційні канали та соціальні норми. Дж. Коулмен визначає соціальний капітал за аналогією з фізичним і людським капіталом, утіленим у знаряддях праці та навчанні, які підвищують індивідуальну продуктивність. Соціальний капітал міститься в таких елементах громадської організації як соціальні мережі, соціальні норми та довіра, що створюють умови для координації та кооперації заради взаємної вигоди. Соціальний капітал - це соціальний клей, який дозволяє мобілізувати додаткові ресурси для взаємин людей на основі довіри [1].

Теорію соціального капіталу наприкінці ХХ ст. досить продуктивно розвивав гарвардський політолог Роберт Путнем. Він характеризував соціальний капітал як спільні знання, інформацію та моделі взаємодії, що група людей застосовує в процесі будь-якої діяльності; мережі, норми та довіра, яка підтримує координацію та співробітництво для спільної вигоди [4]. Соціальний капітал громади складається з певних правил, яких дотримуються окремі особи чи організації, та соціальних стосунків, що створюють довіру та взаємність між громадянами чи організаціями. Соціальний капітал існує у формі міжособистісних відносин: належність до певних неформальних спільнот, до кола друзів; це сукупність усіх неформальних зв’язків, які можуть бути мобілізовані для розв’язання того чи іншого завдання.

Роберт Путнем зазначає, що під соціальним капіталом слід також розуміти мережу взаємостосунків між людьми, рівень розвитку „звичаєвого права”, рівень довіри в суспільстві, тобто все те, що дозволяє діяти спільно та більш ефективно, досягаючи намічених цілей. Він виокремлює два типи соціального капіталу: рівень залучення жителів у процеси, що відбуваються в громаді, та рівень довіри між суб'єктами, які діють на певній території [4, с.116]. Один тип зближує людей, які вже знають одне одного; інший тип об'єднує людей або групи людей, які не знали одне одного раніше.

Якщо хтось питає, що відрізняє успішну громаду від неуспішної та чому деякі громади поводяться з подібними економічними, соціальними та демографічними цінностями краще, ніж інші, стане очевидно, що більш успішні громади мають вищі рівні соціального капіталу.

Потужні громади мають сильні мережі сусідів і сімей, в той час як неуспішні громади часто характеризуються слабкими сімейними та родинними мережами. Успішні громади мають сильну громадську інфраструктуру: від громадських і волонтерських груп до релігійних організацій, місцевих соціальних служб, молодіжних клубів, асоціацій батьків/ учителів, ігрових груп тощо.

Багато речей працює на розбудову соціального капіталу. Британські науковці виокремлюють такі специфічні шляхи, за допомогою яких громади створюють свій соціальний капітал:

- покращання стану людей. Це значить допомагати їм розвивати впевненість у собі та необхідні навички;
- колективні дії людей згуртовують їх для роботи над змінами у громаді;
- маленькі успіхи, які досягаються людьми, що діють разом, стимулюють їх до вирішення більш складних проблем і долучання до цього інших членів громади;
- розвиток широкої мережі партнерства між різними організаціями в громаді та поза нею.

Соціальний капітал зміцнює „живу тканину” громади і часто, як побічний продукт інших видів діяльності, на думку Коулмена, сприяє розбудові поінформованості, довіри та міжособистісної солідарності.

Соціальний капітал створюється у випадку, коли люди навчаються довіряти одне одному такою мірою, що можуть створювати надійні зв'язки і покладатися на певні стосунки взаємності, а не на вузькі ланцюжки спеціалізованих відносин, організованих за принципом „ти мені - я тобі”. Соціальний капітал у разі його інтенсивного використання не вичерпується, а за відсутності використання порівняно швидко зникає. На соціальний капітал мало впливає нестача матеріальних ресурсів, а його потенціал до творення обмежується лише бажанням та активністю людей. Соціальний капітал неможливо збудувати в один момент, оскільки для налагодження взаємодії між людьми та організаціями громади необхідний певний час.

Отже, соціальний капітал за своєю суттю охоплює різних представників громади як суб'єктів соціального життя, мережу їх взаємозв'язків, цінності та норми, яких вони дотримуються, а також різні види діяльності, здійснювані ними з власної ініціативи в рамках сформованої мережі зв'язків і з дотриманням усталеної системи цінностей і норм [2, с. 19].

Література

1. *Климанська Л.* Про громаду та її соціальний капітал. – <http://www.dialog.lviv.ua/socialpartnership/articles/5/>.
2. *Семигіна Т.* Робота в громаді: практика й політика. – К., 2004. – 180с.
3. Тренінги Народного Фонда. Расширенный каталог / Сост. КарасевФ.Г., Карасева О.А. – М., 2001. – 128с.
4. Хрестоматия для некоммерческих организаций / Душан Ондрушек и др. – Братислава, 2003. – 312с.

Шановні представники громади м.Сарни!

Ініціативна група жителів міста проводить опитування з метою вивчення проблем дітей, сімей та молоді у громаді нашого міста. Будемо щиро вдячні за вашу участь в опитуванні. Сподіваємось, що воно допоможе конкретизувати проблеми місцевої громади та дасть змогу активізувати мешканців та місцеву владу задля покращання соціально-педагогічної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями.

АНКЕТА

1. Вік

15-18 років	19-25 років	26-30 років	30-40 років	Більше 40 років

2. Стать

Чоловік	Жінка

3. Освіта

Базова	Середня	Вища

4.Тривалість проживання в місті

до 10 років	11-20 років	більше 20 р.

5.Особливості міста

Відмітьте, будь ласка, в колонці “вибір” п'ять варіантів, які ви обираєте. Допишіть, якщо вважаєте за потрібне, свій варіант.

№	Відмінні риси	Вибір
1.	Давнє місто	
2.	Люди добре знають одне одного	
3.	Гарне місто	
4.	Спокійне місто	
5.	Гарна природа навколо міста	
6.	Мало місць для відпочинку	
7.	Зручне розташування	
8.	Проводяться громадські заходи	
9.	Переважають люди середнього та похилого віку	
10.	Чисте повітря	
11.	Багато молоді	
12.	Наявні релігійні громади різних конфесій	

13.	Ваш варіант	
-----	-------------	--

6. Проблеми у територіальній громаді м. Сарни

Відмітьте, будь ласка, в колонці “вибір” п’ять варіантів, які ви обираєте. Допишіть, якщо вважаєте за потрібне, свій варіант

№	Варіанти відповідей	Вибір
1.	Відсутність місць відпочинку для молоді	
2.	Відсутність молодіжного центру для проведення дозвілля	
3.	Відсутність дитячих майданчиків для дітей	
4.	Відсутність дитячого кафе	
5.	Відсутність упорядкованих місць для відпочинку	
6.	Відсутність центру сімейно-родинного дозвілля	
7.	Недостатньо зелених насаджень	
8.	Недостатня кількість культурних заходів міського рівня для сімей, дітей та молоді	
9.	Відсутність дитячого кінотеатру	
10.	Багато молодих людей, які зловживають спиртними напоями	
11.	Високий рівень правопорушень серед дітей та молоді	
12.	Багато підлітків та молоді вживає наркотики	
13.	Дитяча безпритульність	
14.	Немає ігротeki для дітей	
15.	Дитяче жебрацтво в районі ж/д вокзалу та ринку	
16.	Доступність наркотичних речовин для молоді	
17.	Продаж алкогольних та тютюнових виробів неповнолітнім	
18.	Ваш варіант	

7. Які організації та соціальні інститути міста можуть бути задіяні у вирішенні зазначених вами проблем?

Відмітьте, будь ласка, в колонці “вибір” п’ять варіантів, які ви обираєте

№	Варіанти відповідей	Вибір
1.	Дитячі садки	
2.	Школи	
3.	Центр соціальних служб для молоді	
4.	Працюючі підприємства	
5.	Відділ освіти	
6.	Міліція	
7.	Міськвиконком	
8.	Відділ у справах сім’ї та молоді	
9.	Служби у справах неповнолітніх	
10.	Медичні установи	
11.	Центр зайнятості	
12.	Громадські організації	
13.	Житлово-комунальні господарства	
14.	Міський будинок культури	
15.	Клуби за місцем проживання	
16.	Дитячі бібліотеки	

17.	Будинок дітей та молоді	
18.	Центр по роботі з громадою	
19.	Педагогічний коледж	

8. Які, на вашу думку, існують бар'єри, що заважають вирішенню цих проблем?

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

9. У вирішенні яких проблем громади ви могли б узяти участь?

Відмітьте, будь ласка, в колонці "вибір" п'ять варіантів, які ви обираєте. Допишіть, якщо вважаєте за потрібне, свій варіант

№	Варіанти відповідей	Вибір
1.	Озеленення міста	
2.	Облаштування дитячих, ігрових майданчиків	
3.	Організація культурно-масових заходів для дітей та молоді	
4.	Участь у діяльності волонтерських загонів	
5.	Організація різноманітних заходів для молодих сімей	
6.	Робота з дітьми та молоддю	
7.	Вирішення екологічних проблем міста	
8.	Створення спортивних секцій	
9.	Організація секцій для дітей в клубах за місцем проживання	
10.	Ніяких	

Характеристика партнерства в умовах територіальної громади

При вирішенні проблем на локальному рівні ініціативні групи, органи місцевого самоврядування та різноманітні соціальні інституції територіальної громади в переважній більшості не можуть діяти ізольовано одне від одного. Вони не завжди мають достатній ресурсний потенціал для того, щоб задовільнити потреби чи вирішити проблеми різних соціальних груп місцевої спільноти. Тому налагодження партнерства у територіальній громаді між різними суб'єктами соціальної роботи є одним із необхідних компонентів організації такої роботи на місцевому рівні.

Перш ніж визначати зміст і принципи такого партнерства саме у територіальній громаді, необхідно зазначити, що зараз у науково-методичній літературі можна зустріти кілька термінів, які так чи інакше пов'язані з питаннями партнерства: „соціальне партнерство”, „міжсекторна взаємодія”, „соціальна взаємодія”, „соціальне співробітництво”.

Партнерство – це особливий вид відносин, при якому люди чи організації об'єднують свої ресурси для здійснення певної діяльності. Можна говорити про те, що партнерство налагоджується тоді, коли нам необхідно зробити певну справу, яку ми не можемо виконати самостійно [7, с. 32].

В соціологічному словнику партнерство визначається як конструктивна взаємодія інститутів держави та місцевого самоврядування, бізнесу й громадських організацій з метою ефективного вирішення актуальних проблем, створення сприятливого соціального клімату та забезпечення суспільної згоди [6, с. 48].

В цьому ж словнику соціальне партнерство розглядається як система соціально-трудових стосунків, що забезпечують оптимальний баланс і реалізацію основних інтересів різних соціальних груп. Предмет соціального партнерства – політика в соціально-трудої сфері та регулювання трудових відносин між сторонами. Мета соціального партнерства – забезпечення

інтересів учасників соціально-трудових відносин, вироблення та проведення узгодженої соціально економічної та соціально-трудової політики [6, с. 49]. Таким чином, соціальне партнерство – це суспільна система, що діє в межах ідеологічного, політичного та економічного простору, яка замість протистояння й боротьби підприємців і найманих працівників пропонує їх співробітництво та соціальну згоду [3, с. 15].

Пізніше термін „соціальне партнерство” був екстрапольований в теорію соціальної роботи. Проте нині більшість науковців схиляються до того, що коли мова йде про взаємодію різних суб’єктів соціальної роботи, доцільно вживати терміни ”партнерство” чи „міжсекторна взаємодія”. Саме цими термінами варто також оперувати й тоді, коли мова йде про організацію соціальної роботи на рівні громади.

У територіальній громаді виокремлюють три сектори влади:

- владу (органи державної влади та місцевого самоврядування, бюджетні установи та організації, створені на підставі закону чи в межах повноважень державних органів);

- бізнес (система підприємств, господарських товариств та індивідуальних підприємців, що займаються діяльністю, пов’язаною з отриманням прибутку);

- громадськість (організації, що утворюються за власною ініціативою засновників, незалежно від волі органів влади чи посадових осіб, без мети одержання прибутку та його перерозподілу між учасниками організації)[9, с. 5].

Оскільки вони діють в одному територіальному просторі, то досить часто між представниками цих секторів встановлюються певні взаємостосунки, які називають міжсекторною взаємодією. Коли мова йде про організацію соціальної роботи в громаді, такий вид взаємодії є однією з необхідних умов ефективного вирішення проблем на місцевому рівні. Насамперед, вона зумовлена тим, що представники кожного з цих секторів мають як свої сильні, так і слабкі сторони, які можуть бути частково чи повністю компенсовані в процесі партнерства.

Порівняльна характеристика трьох секторів територіальної громади

Сектор Сторони	Влада	Бізнес	Громадськість
С И Л Ь Н І	Стабільність Система соціальних інституцій Наявність ресурсів Кваліфіковані кадри	Наявність ресурсів і висока ефективність їх використання Здатність швидко реагувати на зміни Орієнтація на результат Високий професіоналізм	Довіра пересічних членів громади Генерація соціальних ініціатив Згуртування людей, які прагнуть змін Можливість працювати з різними групами клієнтів Надання послуг відповідно до пріоритетних потреб клієнтів
С Л А Б К І	Нездатність швидко реагувати на зміни Бюрократія та корупція Неефективне використання ресурсів	Упереджене ставлення членів громади Відсутність прямої зацікавленості працювати на соціальні проблеми громади	Брак матеріальних і фінансових ресурсів Низький рівень професіоналізму у вирішенні окремих проблем

Налагодження взаємодії сприяє формуванню ознак стабільної, комплексної соціальної роботи в територіальній громаді, характеризується прагненням до втручання в її найбільш гострі соціальні проблеми. Особливостями взаємодії з партнерськими організаціями є напрацювання моделей соціальної роботи для вирішення адресних соціальних проблем [13, с. 68].

Важлива роль міжсекторної взаємодії в організації соціальної роботи на рівні громади зумовлена тим, що:

- взаємодія є інструментом розвитку територіальної громади відображає динаміку участі організованих груп населення, які через ідеї громадськості або благодійної діяльності опікуються інтересами, потребами представників своєї громади;

- за умови ресурсних обмежень для вирішення великого кола соціальних проблем взаємодія між різними державними та неурядовими організаціями дозволяє розвивати адресні технології допомоги різним категоріям клієнтів;

- наявність у громаді реальної практики співпраці між владою, бізнесом і громадськими організаціями мінімізує протистояння інтересів громадян і влади, особливо з питань соціального самопочуття дітей, молоді, різних категорій сімей, які перебувають у кризовому стані й потребують особливої уваги.

Залежно від того, на якому рівні соціальної активності знаходяться представники цих секторів, вони можуть реалізувати свою взаємодію в наступних формах:

- інформаційний обмін;
- спільні благодійні акції;
- реалізація програм соціально-культурної інтервенції;
- підтримка соціальних ініціатив;
- фінансування соціальної сфери [1, с. 32].

Ініціаторами партнерства при вирішенні соціальних проблем у громаді можуть бути:

- соціальні служби різного типу, які функціонують у межах територіальної громади;
- ініціативні групи;
- органи місцевого самоврядування;
- неурядові організації.

Щоб налагодити партнерство як форму ефективного співробітництва сторін, необхідно дотримуватися таких принципів [4;7].

1. Побудова та підтримання партнерства може займати багато часу, тому доцільно обрати кілька пріоритетних партнерів, а не працювати з усіма.
2. Наявність важливих для організацій-партнерів стратегічних цілей, досягти яких самотужки досить важко, але можливо при налагодженні партнерства.
3. Узгодження очікувань шляхом складання усної чи письмової угоди сторін про те, які проміжні та кінцеві результати взаємодії вони прогнозують отримати і хто які функції готовий виконувати в цьому процесі.

4. Спільне планування, коли сторони разом визначають мету, завдання, методи, ресурси та графік взаємодії.
5. Спільна оцінка діяльності, коли партнери разом зіставляють та аналізують отримані результати порівняно із запланованими.
6. Сторони будують свою взаємодію на довірі, відкритості своїх дій, задумів та оцінок, оперативному та достатньому обміні інформацією.
7. Сторони беруть на себе відповідальність перед собою та партнерами за всі свої дії.

Реалізація цих принципів у практичній взаємодії між різними учасниками партнерського процесу є досить складною справою, оскільки вона будується не лише на технологічних основах, а й на основі певних взаємостосунків, які потребують узгодження на рівні цінностей та переконань потенційних партнерів.

Партнерство у соціальній роботі в громаді можна розглядати як форму соціальної взаємодії, в якій громадяни, соціальні групи, державні та недержавні організації включені в таку систему самоорганізації, яка має наступні характеристики:

- наявність спільних цілей, досягнення яких не обмежує групових чи корпоративних інтересів сторін;
- вибір форми співробітництва, яка відповідає інтересам усіх партнерів;
- еволюція інституціональних механізмів і правових процедур, які забезпечують процес взаємодії партнерів у громаді;
- ротація партнерів при розв'язанні різних соціальних питань.

Література

1. *Адом А.* Партнерство в местных сообществах: принципы и модели взаимодействия города, местного самоуправления и бизнеса //Партнерство в устойчивом развитии местных сообществ: опыт, возможности, перспективы: Материалы научно-практической конференции, Минск, 16-18 апреля 2004 г./ Редкол.: В.Корж (отв. ред.) и др. – Мінськ, 2004. – С.20-36.

2. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В.Безпалько та інші; За заг. ред. І.Д.Звереві. – К.,2004. – 69с.
3. Жуков В., Скуратівський В. Соціальне партнерство в Україні. Навч. Посібник. – К., 2001.- 120с.
4. Зинкевич С., Корж В. Сотрудничество некоммерческих организаций и органов местной власти в выявлении и решении местных проблем // Партнерство в устойчивом развитии местных сообществ: опыт, возможности, перспективы: Материалы научно-практической конференции, Минск, 16-18 апреля 2004 г./ редкол.: В.Корж (отв. ред.) и др.. – Мінськ, 2004. – С.106-109.
5. Ионов А.А., Ионова О.Б. Социальное партнерство как социокультурный феномен. – М., 2002. – 77с.
6. Краткий словарь терминов и определений. – М., 2004. – 48с.
7. Построение партнерства. Методические рекомендации. – К., 2003. – 143с.
8. Ткачук А. Законодавство для третього сектору: проблеми правового регулювання. – К., 2003. – 43с.
9. Федюлин А.А. Становление и развитие системы социального партнерства в России. – М., 1999. – 320с.
10. Филенко В.И. Социальное партнерство в системе взаимодействия органов муниципальной власти и местного самоуправления. – М., 2000. – 82с.
11. Хананашивили Н. Социальный заказ и грант: основные экономико-правовые механизмы межсекторного взаимодействия //Партнерство в устойчивом развитии местных сообществ: опыт, возможности, перспективы: Материалы научно-практической конференции, Минск, 16-18 апреля 2004 г./ Редкол.: В.Корж (отв. ред.) и др. – Мінськ, 2004. – С.36-43.
12. Шендеровський К.С. Взаємодія соціальних служб для молоді та громадських, благодійних організацій щодо задоволення потреб дітей, молоді, різних категорій сімей в м.Києві // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. праць. Вип. 3-4. – Луцьк,2004. – С.63-72.

Глосарій

Активізація громади – процес залучення громадян до прийняття рішень щодо вирішення проблем громади, який сприяє формуванню свідомості та відповідальності громадян.

Аналіз соціуму – збір статистичних даних, за допомогою яких можна охарактеризувати життєву ситуацію населення в певному соціумі. До таких даних відносять кількість дітей та дорослих, людей з особливими потребами, осіб девіантної поведінки, дані про різні типи сімей, об'єкти культурно-освітнього призначення, соціальні служби різного типу, громадські організації тощо.

Взаємодія – погоджена дія між ким-, чим-небудь; система взаємно обумовлених індивідуальних дій, пов'язаних причинною залежністю, за якою поведінка кожного з учасників виступає одночасно стимулом і реакцією на поведінку інших.

Громада (community) – це група людей, що об'єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів: сім'я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини.

Громада територіальна – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Громадські організації – це об'єднання громадян, створені для задоволення, представлення і захисту законних соціальних, економічних, культурних, національних, вікових, творчих та інших інтересів своїх членів.

Громадськість – організації, що утворюються за власною ініціативою засновників, незалежно від волі органів влади чи посадових осіб, без мети одержання прибутку та його перерозподілу між учасниками організації; ініціативні групи людей.

Ініціатива – здатність висувати нові ідеї, пропозиції, випереджати когось у дії, вчинку; вміння самостійно розпочинати яку-небудь справу.

Моніторинг – відстеження якого-небудь процесу або діяльності з метою встановлення ступеня відповідності того, що виконується, запланованим проміжним результатам.

Оцінка – це процес детального аналізу та результатів діяльності і/або певного ефекту і співвіднесення цих результатів з визначеними критеріями

Партнерство – це особливий вид відносин, при якому люди чи організації об'єднують свої ресурси для здійснення певної діяльності. Характеристика взаємовідносин, узгоджені та злагоджені дії учасників спільної справи, що ґрунтуються на взаємовигідності та рівноправності.

Потреби – складові життєдіяльності, необхідні для функціонування і розвитку організму, людської особистості, соціальної групи, суспільства в цілому; спонукальна причина діяльності. Потреби поділяються на матеріальні – потреба в одязі, їжі, помешканні тощо; духовні – потреба в спілкуванні, творчості, самореалізації тощо; соціальні – потреби людини в медичному обслуговуванні, в гідних умовах праці, навчання, відпочинку.

Прийняття рішення – послідовність дій, які ведуть до досягнення мети, наприклад, розв'язання проблеми, вирішення складної ситуації.

Принципи активізації громади – основні вимоги до змісту, організації та здійснення цього процесу.

Проблема – складне теоретичне або практичне питання, що потребує свого вирішення. Питання, що має найважливіше життєве значення і потребує якнайшвидшого розв'язання.

Проект соціальний - сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, яке має просторово-часові та ресурсні обмеження і вплив якого на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням.

Ресурси – джерело та арсенал засобів і можливостей, до яких можна вдаватися в міру необхідності з метою виконання певних завдань чи вдосконалення діяльності.

Соціальна робота – діяльність, спрямована на гармонізацію особистісних і суспільних відносин через надання допомоги окремим індивідам, групам людей, громадам, які відчують утруднення у соціальному функціонуванні, шляхом захисту, підтримки, корекції та реабілітації, а також шляхом зміни або реформування окремих елементів соціальної системи.

Соціальна робота в громаді – локальний рівень соціальної роботи, що здійснюється шляхом використання різноманітних підходів, форм і методів, наявних у сучасній соціальній практиці. Забезпечується діяльністю державних і неурядових організацій, що надають соціальні послуги населенню. Діяльність соціальних працівників у громаді має бути, перш за все, спрямована на створення широкої мережі взаємозв'язків як між різними соціальними інституціями територіальної громади, органами влади, так і між самими членами громади. Стрижнем соціальної роботи в громаді є активізація

діяльності її членів, стимулювання їх до різних ініціатив шляхом залучення до визначення та вирішення проблем спільноти на місцевому рівні.

Соціальна технологія – комплекс методично описаних і практично впроваджених дій і/або процедур, що сполучені чи об'єднані в певній послідовності і дають такий результат в соціальній сфері, який можна виміряти чи відчувати.

Соціальне замовлення – комплекс заходів організаційно-правового характеру, спрямованих на вирішення соціальної проблеми у межах окремої адміністративно-територіальної одиниці, що здійснюється некомерційними організаціями за рахунок коштів бюджету та інших джерел на основі соціального контракту з органами державної влади чи місцевого самоврядування. При цьому, вирішення соціальних проблем здійснюється, як правило, за допомогою цільових соціальних програм (соціальних проектів), а виконавець соціального замовлення визначається на конкурсній основі.

Соціальні ініціативи – діяльність різних організацій, об'єднаних ідеєю соціальної активності, турботи про навколишній світ і перетворення його засобами соціальних проектів.

Соціальні інститути – це специфічні соціальні утворення, що забезпечують відносну сталість зв'язків і відносин у межах соціальної організації суспільства, певні, історично зумовлені, форми організації та регулювання суспільного життя.

Соціальні послуги – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах і

потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.

Соціальний капітал – мережа взаємовідносин між людьми, рівень розвитку „звичаєвого права”, рівень довіри в суспільстві, тобто все те, що дозволяє діяти спільно та більш ефективно, досягаючи намічених цілей.

Соціальне проектування – комплексна розробка, спрямована на створення науково обґрунтованої та затребуваної моделі бажаного майбутнього з метою її подальшої реалізації в процесі практичної діяльності; побудова конкретних соціальних моделей, прогнозів, оснований на соціологічних дослідженнях, економічних розрахунках, адміністративних новаціях тощо.

Спільнота – об'єднання людей з метою соціальної взаємодії. В основі утворення й функціонування соціальних спільнот лежать різноманітні чинники, особливості, ознаки: суспільний поділ праці, сфера й характер діяльності, стабільність інтересів, потреб, цілей, завдань; походження, культура, менталітет.

Технологія - послідовність дій, яка дозволяє отримати раціональний результат в конкретній ситуації.

Участь – виконання разом з ким-небудь якоїсь роботи, здійснення якоїсь справи; спільна дія, діяльність кого-, чого-небудь; співучасть, співпраця.

Фандрейзинг – комплекс заходів, включаючи набір спеціальних технологій, методик і засобів, спрямований на пошук фінансування, необхідного для забезпечення діяльності організації, включаючи реалізацію неприбуткових проектів.

